

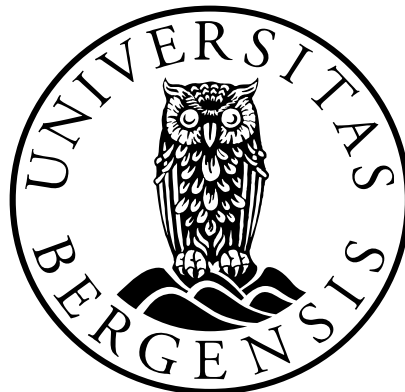
Retten til erstatning for psykisk sjokk

*- En analyse av adekvanskravet når
nærstående har bevitnet en skadevoldende
handling gjennom multimedier*

Kandidatnummer: 191824

Veileder: Søren Koch

Antall ord: 14592

JUS399 Masteroppgave
Det juridiske fakultet

UNIVERSITETET I BERGEN

1.juni 2014

Innholdsfortegnelse

Innholdsfortegnelse	1
1 Innledning.....	2
1.1 Tema og aktualitet.....	2
1.2 Problemstillingen	3
1.3 Kilder og metode for analysen	6
1.4 Den videre fremstillingen.....	7
2 Norsk rettspraksis - fastleggelse av gjeldende rett.....	9
2.1 De tradisjonelle vurderingsmomentene.....	9
2.2 Fra en snever unntaksregel til en oppmykning i den sjokkskadedes favør - modifisering av kravet til nærhet i tid og sted.....	13
2.2.1 Sjøkkdommen Rt. 1938 s. 626	13
2.2.2 Bersageldommen Rt. 1960 s. 357.....	14
2.2.3 Soladommen Rt. 1966 s. 163	16
2.2.4 Hauketoddommen Rt. 1985 s. 1011	18
2.2.5 Beltebildommen RG 2005 s. 583	19
2.3 Oppsummert om norsk rettspraksis.....	22
3 Voldsoffererstatning - parallelle utviklingslinjer	24
3.1 Innledende bemerkninger	24
3.2 Tendensene i sentrale avgjørelser	24
3.3 Overføringsverdi til ulovfestet rett.....	27
3.4 Oppsummert.....	28
4 Rettsutviklingen i andre land.....	30
4.1 Innledende bemerkninger	30
4.2 Liberalisering i dansk rett.....	30
4.3 Lovfesting i svensk rett	32
4.4 Britisk rett - presiserende om multimediesituasjonen	36
5 Avsluttende konklusjoner.....	40
5.1 Gjeldende rett - <i>de lege lata</i>	40
5.2 <i>De lege ferenda</i> - strøtanker om sjokkskadeproblematikkens videre utvikling	42
Kildeliste	44

1 Innledning

1.1 Tema og aktualitet

Emnet for analysen er adgangen til å få erstatning dersom en person har lidt et psykisk sjokk som følge av å ha sett en av sine nærmeste bli skadet, gjennom for eksempel tv- eller internettoverføring. Selv om den sjokkskadede i slike situasjoner selv har befunnet seg i trygg avstand fra skadehendelsen, vil inntrykket som formidles gjennom mediet kunne oppleves svært belastende. Spørsmålet er hvor langt de erstatningsrettslige reglene verner slike sjokkskadetilfeller.

Erstatning for psykisk sjokk har vært et omtalt tema i erstatningsrettslig litteratur¹, og det finnes flere høyesterettsdommer på området². Multimedieaspektet som skisseres i denne avhandlingen, representerer likevel en ny side av problemkomplekset som ikke i like stor grad er diskutert i litteratur eller rettspraksis.

Det betyr ikke at problemstillingen ikke er aktuell. Nyhetsmedier refererer ofte ulykker og terrorhandlinger raskere enn myndighetene rekker å informere de nærmeste pårørende. De siste ti årene har det skjedd en enorm utvikling i muligheten til kommunisere direkte med personer som befinner seg et annet sted. Multimediefunksjoner som Face-Time, Viber, Skype og liknende gjengir virkeligheten nesten like nært som om mottakeren selv var tilstede. Den nye teknologien åpner for at en videre krets av personer enn tidligere er i potensiell fare for å utsettes for sjokkfremkallende formidling av skadehendelser.

Spørsmålet om erstatningsvern i slike situasjoner har blitt aktualisert også utenfor Norges grenser. I Storbritannia ble et høyt antall personer plutselig og uventet vitne gjennom et direktesendt tv-program til at deres nærstående døde eller ble hardt skadet da en fotballstadion raste sammen³. I det etterfølgende erstatningsoppgjøret var det et sentralt spørsmål om vitnenes sjokkskader hadde tilstrekkelig nærhet til hendelsen, idet de ikke selv var fysisk

¹ Se f.eks Morten Kjelland, *Særlig sårbarhet i personskadeerstatningsretten – en analyse av generelle og spesielle årsaksregler*, Oslo 2008, s. 393 flg., Nils Nygaard, *Skade og ansvar*, Bergen 2007 s. 377 flg., Peter Lødrup, *Lærebok i erstatningsrett*, Oslo 2009 s. 385 flg. og Are Stenvik, "Erstatningsrettens internasjonalisering", *Tidsskrift for Erstatningsrett*, 2005 s. 33.

² Se punkt 2.2.

³ Se punkt 4.4.

tilstede. I de nordiske landene har kravet til stedlig nærhet vært under diskusjon og utvikling de siste årene, og særlig i Sverige har det skjedd en omfattende liberalisering på området⁴.

I Norge foreligger ennå ingen høyesterettsdommer om situasjonen der skadehendelsen blir formidlet gjennom medier. Problemstillingen er imidlertid berørt i en dom fra Frostating lagmannsrett i 2005, der foreldrene fikk melding om sønnens død over nyheter på radioen⁵. Videre kom spørsmålet opp på ny i kjølvannet av terroraksjonen i Regjeringskvartalet og på Utøya 22. juli 2011. Her ble de pårørende utsatt for en direkte og intens mediedekning av terrorhandlingene, noe som fikk betydning for vurderingen av om voldsoffererstatning skulle tilkjennes⁶.

Dette har aktualisert et nærmere blikk på adekvanskravets utvikling i Norge i situasjoner der vitnet ikke var fysisk tilstede ved skadehendelsen. Spørsmålet om erstatning for vitners sjokkskader ble sist behandlet av Høyesterett i 1985⁷, og ingen forfattere har ennå analysert situasjonen der skadehendelsen observeres gjennom digital kommunikasjon. Den stadige utviklingen av nye multimedier synes derfor å kreve en oppdatert analyse av dagens rettstilstand.

1.2 Problemstillingen

Den foregående introduksjonen danner bakgrunnen for å formulere følgende problemstilling:

I hvilken grad kan det anses å foreligge erstatningsrettslig adekvat årsakssammenheng når en person påføres psykisk sjokk fordi han eller hun gjennom direktesending på et multimedium opplevde at en nærstående ble utsatt for en forsettlig eller grovt uaktsom skadehandling?

Med begrepet psykisk sjokk siktes det i denne sammenhengen til den erstatningsrettslige definisjonen av ordet. Denne omfatter både "stressreaksjonen i skadeutviklingens akutfase og reaksjoner i senfasen, slik som posttraumatiske nevroser"⁸, og er dermed en videre definisjon

⁴ Se punkt 4.2 og 4.3.

⁵ Se punkt 2.2.5.

⁶ Se punkt 3.2 om voldsoffererstatning.

⁷ Rt.1985 s. 1011, se punkt 2.2.4.

⁸ Kjelland 2008 s. 393-394.

enn den rene medisinske betydningen av ordet⁹. Den erstatningsrettslige definisjonen inkluderer også langvarige ettervirkninger, og det er ofte her tapet materialiserer seg, for eksempel i form av tapte arbeidsinntekter.

Analysen plasserer seg på området for den ulovfestede læren om erstatningsansvar. Det avgrenses derfor mot lovregulerte erstatningsordninger, selv om disse vil kunne trekkes inn som momenter til sammenlikning ved fastleggelsen av den ulovfestede regelen.

Blant de tre ulovfestede hovedvilkårene for erstatning, herunder skade, ansvarsgrunnlag og årsakssammenheng¹⁰, er det kun kravet om årsakssammenheng som behandles. Dette innebærer for det første at vilkåret om skade forutsettes innfridd, noe som også fremkommer av problemstillingens avgrensning til "psykisk sjokk". Det er i dag på det rene at sjokkskader er en del av integritetskrenkelsene, og dermed kvalifiserer som personskade på linje med andre skader¹¹. Tapet hos den sjokkskadede vil oftest ha materialisert seg i form av redusert arbeidskapasitet og dermed tapte inntekter.

For det andre medfører avgrensningen at fremstillingen omhandler situasjoner der det forutsettes at ansvarsgrunnlag er etablert. Dette synliggjøres ved at problemstillingen gjelder en "forsettlig eller grovt uaktsom" skadehandling. I situasjoner der sjokkskaden er en sekundærfølge av en annen persons fysiske skade, er det tilstrekkelig at skadevolderens skyld dekker den direkte primærskaden. Skadevolderens forsett eller uaktsomhet vil da dekke kravet om ansvarsgrunnlag også i relasjon til den sjokkskadede¹².

Kravet om årsakssammenheng innebærer at det må foreligge *faktisk årsakssammenheng* mellom sjokket og skadehandlingen¹³, og at denne årsakssammenhengen er *adekvat*¹⁴. Analysen baserer seg på en forutsetning om at faktisk årsakssammenheng er etablert. Denne forutsetningen fremkommer blant annet av koblingsordet "fordi" i problemstillingen. Problematisering av ulike aspekter innen faktisk årsakssammenheng faller derfor utenfor undersøkelsens rammer.

⁹ Se f.eks. Oddvar Næss, *Sykdomslære og patologisk anatomi*, Oslo 2006, s. 87, der medisinsk sjokk defineres som en "akutt tilstand med alvorlig nedsatt blodsirkulasjon og utilstrekkelig tilførsel av oksygen og næringsstoffer til vevene" (s. 87).

¹⁰ Nygaard 2007 s. 4 og Lødrup 2009 s. 53.

¹¹ Kjelland 2008 s.394, Lødrup 2009 s. 385, og Nygaard 2007 s. 364.

¹² Nygaard 2007 s. 377.

¹³ Peter Lødrup, "Ansvar for sjokkskader", *Jussens Venner* 1972 s. 121-134 (s. 130), Bjørn Engstrøm, "Noen ord om det erstatningsrettslige krav til årsakssammenheng", *Jussens Venner* 1981 s. 122 (s. 123) og Nygaard 2007 s. 322.

¹⁴ Nygaard 2007 s. 322 og 352, Lødrup 2009 s. 52-53.

Den er følgelig kravet til *adekvat årsakssammenheng*, eller *rettslig avgrensning* i årsakssammenhengen som er gjenstand for analyse. Adekvans er en fellesbetegnelse på en skjønnsmessig helhetsvurdering av flere momenter som samles under de abstrakte kategoriene skadens *påregnelighet* og skadelidtes *nærhet* til skadehandlingen¹⁵. I tillegg trekkes også presiserende momenter som skadens karakter, graden av skyld hos skadevolder samt risiko- og rimelighetsbetraktninger inn i vurderingen¹⁶. Hovedbegrunnelsen bak adekvanskravet er å forhindre at erstatningsansvaret skal dekke helt upåregnelige, fjerne og avledede tap som kan gi urimelige og ruinerende utslag for skadevolderen¹⁷.

Når det gjelder vurderingen av adekvans i situasjoner der et vitne har fått sjokk, skiller det mellom to typetilfeller¹⁸. Det første typetilfellet er der sjokkskaden oppstod som følge av at den sjokkskadede *selv* ble fysisk skadet eller var i fare for slik skade. I dette typetilfellet vil adekvanskravet oftest anses innfridd¹⁹.

Det andre typetilfellet gjelder situasjonen der den sjokkskadede selv var utenfor faresonen, men ble påført psykisk sjokk som følge av at en *annen person* ble rammet av en skadevoldende handling. Det er dette typetilfellet som har voldt mest diskusjoner i juridisk teori og praksis²⁰, og som er gjenstand for undersøkelse i denne avhandlingen. Når problemstillingen taler om at sjokkskadede er "vitne gjennom et multimediet", innebærer dette nettopp at den sjokkskadede befant seg utenfor faresonen²¹.

Spørsmålet om erstatning for psykisk sjokk hos tredjemann er ikke lovregulert²². Hittil har Høyesteretts praksis kun åpnet for erstatning i tilfeller der den sjokkskadede var direkte

¹⁵ Kjelland 2008 s. 225-226, Lødrup 2009 s. 369, Nygaard 2007 s. 352. Av og til brukes begrepene adekvans og påregnelighet om hverandre, se f.eks. Rt. 2003 s. 338. I denne avhandlingen brukes adekvans imidlertid som et overordnet vurderingstema, se også Kjelland 2008 s. 225.

¹⁶ Kjelland 2008 s. 228, Lødrup 2009 s. 369 og s. 373-381, og Nygaard 2007 s. 353 flg. Se nærmere i pkt. 2.1.

¹⁷ Rt. 1973 s. 1268 (s.1272), Nygaard 2007 s. 352, Lødrup 2009 s. 368 og Bjørn Engstrøm, "To dommer om adekvat årsakssammenheng - Rt-2007-158 og Rt-2007-172", *Tidsskrift for erstatningsrett*, 2007 s. 151-168 (s. 154).

¹⁸ Kjelland, 2008 s. 394-396, Lødrup 2009 s. 385-386.

¹⁹ Rt. 1933 s. 931, Rt. 1936 s. 557 og Rt. 1940 s. 82. Se også Kjelland 2008 s. 394 og Lødrup 2009 s. 385.

²⁰ Lødrup 2009 s. 386, Kjelland 2008 s. 396. Se også Rt. 1938 s. 626, Rt. 1960 s. 357, Rt. 1966 s. 163 og Rt. 1985 s. 1011.

²¹ Skader som på denne måten er avledet fra en annens primærskade omtales som tredjemannsskade, se f.eks. Nygaard s. 377. I analysen vil begrepene tredjemann og sekundærskadelidt brukes om hverandre, uten at disse er ment å ha innholdsmessig ulik betydning. Jeg bemerker likevel at sjokkskader også i seg selv er en realskade, slik at typetilfellet "ikke må forveksles med tradisjonelt tredjemannstap", jf. Kjelland 2008 s. 396. I samme retning Håkan Andersson, *Gränsproblem i skadeståndsrätten. Skadeståndsrättsliga utvecklingslinjer Bok II*, Uppsala 2013, s. 347 og Nygaard 2007 s. 378.

²² Erstatningsadgangen er til sammenlikning lovfestet i Sverige, se punkt 4.3.

øyenvitne²³, eller der denne kom til skadestedet like etterpå²⁴. Det er derfor usikkert hva som vil bli resultatet i en erstatningssak der den sjokkskadede har sett skadehendelsen direkte gjennom et skjerm bilde i samme øyeblikk som skaden inntraff. Foreløpig er man henvist til å gjøre en konkret vurdering, uten klarere retningslinjer. Dette indikerer et behov for tydeligere differensiering på området. En vinkling mot multimediesituasjonen vil gjøre det mulig å trække en ny sti i det adekvansrettslige landskapet.

Formålet med avhandlingen er å foreta en analyse av den rettslige situasjonen på det spesifikke området problemstillingen berører, for å fastlegge hvilken løsning som må anses å gjelde i dag, *de lege lata*. Herunder vil jeg forsøke å presisere adekvanslæren i relasjon til multimediesituasjonen, ved å identifisere mulige utviklingstendenser og utforme retningslinjer på bakgrunn av kildematerialet. Avslutningsvis gis noen bemerkninger om hvorvidt gjeldende rett samsvarer med hvordan rettsstilstanden bør være, *de lege ferenda*.

1.3 Kilder og metode for analysen

Retningslinjene for adekvansvurderingen på området for sjokkskader er hovedsakelig utviklet gjennom rettspraksis. Høyesterettsavgjørelser har derfor vært en sentral rettskilde i arbeidet med å besvare avhandlingens problemstilling. Det er et fellestrekk ved erstatningsrettslige løsninger at tyngden av kildetilfanget ligger på domstolsavgjørelser. Erstatningsrett er nettopp et område der det er vanskelig å forutse alle skadesituasjoner som kan oppstå, og det er derfor behov for dynamikk og tilpasningsmuligheter i rettsreglene. Ofte er det nettopp domstolene som er best egnet til å videreutvikle og presisere de erstatningsrettslige prinsippene i takt med samfunnsbehovene²⁵.

For å muliggjøre en presisering av rettsstilstanden på det bestemte typetilfellet avhandlingen omhandler, har det vært nødvendig å foreta analyser på flere plan og fra forskjellige synsvinkler. På et generelt plan er det gitt en oversiktsfremstilling, der det eksisterende rettskildematerialet er bearbeidet på nytt med mål om å fastlegge og sammenfatte retningslinjene som må anses å utgjøre sikker rett på området. Dette arbeidet bygger på samspillet mellom høyesterettspraksis og juridisk litteratur, som til sammen danner forholdsvis faste rammer og prinsipper for hvilke elementer adekvansvurderingen består av i

²³ Rt. 1960 s. 357 og Rt. 1985 s. 1011.

²⁴ Rt. 1960 s. 357.

²⁵ I samme retning Kjelland 2008 s. 25.

sjokkskadetilfellene²⁶. På et mer spesialisert plan beveger oppgaven seg på et til dels ubearbeidet område, og her har fremstillingen fått en typisk kasuistisk form. Der rettstilstanden er usikker og knappheten i juridisk litteratur er fremtredende, er det gjort en finlesning av domsmaterialet. Det er denne spesialiserte delen som bygger grunnlaget for å besvare problemstillingen, og som dermed utgjør tyngdepunktet i avhandlingen²⁷.

Herunder har det vært nødvendig å legge relativt stort fokus også på andre rettskilder enn Høyesterett for å kartlegge gjeldende rett, ettersom høyesterettsdommene er gamle og heller ikke treffer multimediesituasjonen direkte. For det første har en nyere dom fra lagmannsretten gitt verdifulle bidrag til klarleggingen. Denne antyder sentrale retningslinjer for adekvansvurderingen i en multimediesituasjon. Videre har andre myndigheters praksis i form av avgjørelser fra Klagenemnda for voldsoffererstatning utgjort relevante bidrag av nyere dato. Kildematerialet fra underrettene og voldsoffererstatningsordningen er imidlertid spinkelt, og gir bare et begrenset erfaringsmessig grunnlag for å trekke generelle slutninger om adekvanslæren i en multimediesituasjon. Analysene av dem har likevel gitt et verdifullt grunnlag for å identifisere enkelte utviklingstendenser som kan bearbeides videre etterhvert som rettskildetilfanget blir større.

Analysene er endelig gitt et bredere perspektiv ved anvendelse av fremmed rett som tolkningsbidrag. Rettstilstanden og utviklingslinjene i relasjon til det spesifikke typetilfellet i Storbritannia, Sverige og Danmark er fastlagt i tråd med de respektive landenes juridiske metode. Dette har bydd på utfordringer både fremstillingsmessig og materielt. Kildetilfanget er enormt, og det har vært nødvendig å innskrenke presentasjonen til noen få, spesifikke utviklingslinjer som treffer problemstillingens typetilfelle. Tankemønstrene i disse landenes rett er brukt som inspirasjon og veiledning, både for å presisere den norske løsningen etter gjeldende rett, og for å gi grunnlag for *de lege ferenda*-vurderingen i siste kapittel.

1.4 Den videre fremstillingen

Avhandlingens hoveddel er tredelt. I den første delen fastlegges gjeldende rett - slik løsningen må antas å være i dag, basert på rettspraksis og juridisk teori. Det gis først en presentasjon av hvordan problemområdet tradisjonelt har blitt vurdert (punkt 2.1). Etter denne introduksjonen,

²⁶ Punkt 2.1.

²⁷ Se punkt 2.2 - 2.3.

dreier fremstillingen seg over til en mer spesialisert analyse av enkelte sider av adekvansvurderingen som under arbeidet har vist seg å være mest interessant i relasjon til problemstillingen. Det er særlig to funn som har materialisert seg. Disse funnene fremgår av analysene i punkt 2.2 og sammenfattes nærmere i punkt. 2.3.

I den andre delen analyseres utviklingstendensene i voldsoffererstatningsordningen, med sikte på å identifisere parallelle utviklingslinjer. Slutningene herfra bidrar til å støtte opp under resultatet fra fastleggelsen av den ulovfestede regelen.

I hoveddelens siste del analyseres rettstilstanden på tilsvarende område i Sverige, Danmark og Storbritannia. Resultatene her aktualiserer spørsmålet om hvorvidt løsningen etter norsk rett harmoniserer med utviklingen internasjonalt, og gir videre presiserende bidrag til fastleggelsen av gjeldende rett.

Til slutt følger en konklusjon der funnene fra analysen sammenfattes og problemstillingen blir besvart *de lege lata* (punkt 5.1), før det gis noen betraktninger *de lege ferenda* (punkt 5.2).

2 Norsk rettspraksis - fastleggelse av gjeldende rett

2.1 De tradisjonelle vurderingsmomentene

Det er en festnet oppfatning i rettspraksis og litteratur at adekvansen ved sjokkskader skal vurderes ut fra en helhetsvurdering av visse momenter²⁸. Denne helhetsvurderingen inneholder i stor grad de samme elementene som i adekvansvurderinger generelt, men er også tillagt enkelte presiserende vurderingsmomenter som gjelder spesielt for sjokkskadetilfellene. Terskelen for erstatning i tilfeller der den sjokkskadede selv var utenfor faresonen har tradisjonelt blitt ansett som høy²⁹.

Det er hensiktsmessig å gi en innføring i hva som ligger i hvert av vurderingsmomentene, før jeg i punkt 2.2 går nærmere inn på analysen av hvilke krav som stilles til styrken og vektingen av hvert moment, herunder vurderingen av hvorvidt terskelen for adekvansbeskjæringer har endret seg, og hvordan dette kan overføres til multimediesituasjonen. Dommene som ligger til grunn for vurderingsmomentene vil imidlertid bli presentert først under den spesifikke analysen like nedenfor.

Det mest interessante vurderingsmomentet i relasjon til fremstillingens emne, er hvorvidt skaden har tilstrekkelig *nærhet* til den skadevoldende handlingen. Med nærhet menes at skaden ikke må ha vært så avledet og indirekte i forhold til skadehandlingen at det vil være urimelig å pålegge erstatningsansvar³⁰. Ved tredjemannsskader fremstår dette kriteriet som særlig problematisk, nettopp fordi en slik skade ofte blir ansett å ha en mindre åpenbar sammenheng med skadehandlingen³¹. Som analysene vil vise, har Høyesterett hittil bare gitt erstatning i tilfeller der den sjokkskadede så hendelsen med egne øyne eller kom til stedet

²⁸ Jf. Rt. 1960 s. 357, Rt. 1966 s. 163, Rt. 1985 s. 1011 og senest i RG 2005 s. 583. Jf. også Kjelland 2008 s. 396, Nygaard 2007 s. 378-379 og Lødrup 2009 s. 386. Se nærmere om utviklingen mot en helhetsvurdering nedenfor i pkt. 2.2.

²⁹ *ibid.*

³⁰ Slik ble nærhetskravet formulert i en prinsipiell dom inntatt i Rt. 1973 s. 1268. Se også Kjelland 2008 s. 254, Kjelland 2012 punkt 4.2.3., Engstrøm 1981 s. 142, Nygaard 2007 s. 365, og Lødrup 2009 s. 376.

³¹ Rt. 1938 s. 626, Rt. 1960 s. 357, Rt. 1966 s. 163 og Nygaard 2007 s. 365.

umiddelbart etter ulykken³². For å kartlegge hvorvidt gjeldende rett åpner for å gi erstatning i en multimediesituasjon, fordrer oppgaven en inngående analyse av nærhetskravet.

I forlengelsen av kravet til nærhet, er det i adekvansvurderingen også aktuelt å drøfte hvilken relasjon den sjokkskadede hadde til den primærskadelidte³³. Et nært forhold til den forulykkede synes å være en forutsetning for erstatning for sjokkskade, ettersom det hittil ikke er avsagt en eneste høyesterettsdom der den sjokkskadede ikke var enten forelder eller ektefelle til den primærskadelidte³⁴.

Et annet vurderingsmoment er på hvilken måte den sjokkskadede fikk vite om primærskaden³⁵. Jo mer direkte og nært den sekundærskadelidte opplevde skadehendelsen, jo mer taler det for at adekvanskravet er innfridd. Også dette momentet er i realiteten en presisering av nærhetskriteriet, ettersom måten primærskaden ble formidlet på speiler den sjokkskadedes stedlige nærhet til skadehandlingen. Ettersom problemstillingen begrenser seg til tilfeller der den sjokkskadede opplever skadehendelsen via et multimedium, er det et sentralt mål med fremstillingen å fastlegge hvor mye som kreves i relasjon til dette momentet.

Som en del av fastleggelsen av den sjokkskadedes nærhet til hendelsen, trekkes ofte primærskadens karakter inn som et ytterligere moment³⁶. Dersom skadehendelsen var særlig grufull og dramatisk, vil dette ofte tale for at sjokkskaden var adekvat. I samtlige av dommene der erstatning har blitt gitt for tredjemanns sjokkskader, har primærskaden bestått utelukkende av dødsfall eller alvorlige livstruende skader, og disse har inntruffet på en uvanlig og spesielt sjokkerende måte.

Utover dette gjelder også kravet om at sjokkskaden må ha vært en påregnelig følge av skadevolderens handling³⁷. Påregnelighetskriteriet kan deles inn i to separate vurderinger, der den ene gjelder det psykologiske aspektet om hvorvidt skadevolderen i den konkrete situasjonen kunne forutse sjokkskaden. Den andre gjelder sjokkskadens statistiske påregnelighet, der vurderingstemaet er hvor erfaringsmessig sannsynlig det var at

³² Se punkt 2.2.

³³ Rt. 1960 s. 357 og Rt. 1985 s. 1011, Engstrøm 1981 s. 142, Kjelland 2008 s. 396, Nygaard 2007 s. 377 og Lødrup s. 386-387.

³⁴ Se f.eks. RG 1990 s. 187 der erstatning ikke ble gitt når den sjokkskadede var en kollega.

³⁵ Rt. 1960 s. 357, Rt. 1966 s. 163, Rt. 1985 s. 1011, Nygaard s. 359 og Kjelland 2008 s. 396.

³⁶ Rt. 1960 s. 357, Rt. 1966 s. 163, Rt. 1985 s. 1011, Kjelland 2008 s. 396 og Lødrup 2009 s. 386.

³⁷ Rt. 1960 s. 357, Rt. 1985 s. 1011, Lødrup 2009 s. 369, Kjelland 2008 s. 234, Nygaard 2007 s. 363.

sjokkskaden ville inntreffe³⁸. I de fleste tilfeller der en person blir skadet eller drept, er det ikke utenkelig for skadevolder at de nærstående vil lide av sjokkskade og senere psykiske ettervirkninger. Den statistiske påregneligheten blir da ofte trukket frem som et argument for erstatning³⁹. Unntak kan tenkes i tilfeller der en person er spesielt disponert for psykisk skade og følgene av skadehandlingen derfor blir uforutsigbart store. I slike tilfeller har tendensen likevel blitt at den psykiske delen av påregnelighetsmomentet får en mer tilbaketrasket rolle⁴⁰. I rettspraksis om sjokkskader synes den statistiske påregnelighetsvurderingen generelt å være tonet ned, eller den inngår som et moment som vanskelig kan adskilles fra nærhetsvurderingen. Tyngden i denne fremstillingen vil derfor ligge primært på nærhetskriteriet fremfor påregnelighetskriteriet.

Et annet moment i vurderingen av sjokkskadens adekvans, er hvilken grad av skyld skadevolderen har utvist⁴¹. Rettspraksis viser at det ofte skal mindre til for at adekvanskravet anses innfridd dersom skadehandlingen skyldes forsett eller grov uaktsomhet, sammenliknet med tilfeller der skyldgraden var lav⁴².

Adekvansvurderingen bygger underliggende sett også på rimelighetsbetraktninger. Det grunnleggende spørsmålet er hvem som er nærmest til å bære risikoen for skade. På et dypere plan søker altså de nevnte vurderingsmomentene å sikre en rettferdig balanse mellom to elementære hensyn som gjør seg gjeldende i erstatningsretten: på den ene siden hensynet til skadevolderen og behovet for å unngå en flodbølge⁴³ av erstatningssaker, på den andre siden skadelidtes behov for å få kompensasjon for skade han ikke med rimelighet kunne beskyttet seg mot.

Det ovennevnte har angitt rammene for hvilke vurderingsmomenter som er aktuelle i adekvansvurderingen ved erstatning for sekundærskadelidtes sjokkskade. Det som likevel fremstår som ubesvart, er hvilke krav som stilles til vurderingsmomentet om stedlig og tidsmessig nærhet til skadehandlingen i dag, og om det har skjedd en endring av terskelen for erstatning sammenliknet med hvordan rettsstilstanden var da den siste høyesterettsdommen ble

³⁸ Nygaard 2007 s. 379, Kjelland 2008 s. 244, Lødrup 2009 s. 373-374.

³⁹ Se f.eks omtalen av mindretallet i Rt. 1966 s. 163 nedenfor i punkt 2.2.3.

⁴⁰ Se om psykisk sårbarhet i petitavsnittet i punkt 2.2.5.

⁴¹ Rt. 1938 s. 626, Rt. 1960 s. 357, Rt. 1966 s. 163. Se også Nygaard 2007 s. 377 og Kjelland 2008 s. 396.

⁴² Jf. Rt. 1960 s. 357.

⁴³ Også kjent som *the floodgates argument*, se *McLoughlin v. O'Brian* [1983] 1 A.C. 410 og nærmere om britisk rett i punkt 4.4.

avsagt for tretti år siden. Den restriktive linjen man den gang la seg på, har ikke nødvendigvis gyldighet i dag.

Kjelland uttrykker dette slik: "På regelplanet ses i dag et spenningsfelt både innad i domsmaterialet og i forholdet mellom Høyesterett og oppfatningen (kritikken) i rettsvitenskapen. På faktaplanet nevner jeg at typetilfellet er blitt mer praktisk. Moderne kommunikasjonsformer, for eksempel med direkteoverføringer av ulykker, kan medføre sjokkskader på utenforstående i et helt annet omfang enn tidligere"⁴⁴.

Flere juridiske forfattere har de siste årene tatt til orde for en oppmykning av kravet til stedlig og tidsmessig nærhet i sjokkskadetilfellene⁴⁵:

Nygaard understreker at det er behov for en oppdatering om hvordan rettsstilstanden har utviklet seg siden den første dommen om psykisk sjokk ble avsagt: "Dommen er nærmere 70 år gammel, og i mellomtida har det på andre felt innan personskaderetten skjedd ei utvikling i skadelidnes favør. (...) Mykje kan såleis tala for at ein ikkje bør ha strengare avgrensingspraksis ved sjokkskade på tredjemann enn ved avgrensing ved personskade der vedkomande sjølv fekk primærskaden"⁴⁶.

Stenvik fremholder at "norsk praksis generelt plasserer seg blant de mest restriktive i Europa, omtrent på linje med engelsk praksis. Dette gir i seg selv grunn til å overveie om praksis bør opprettholdes, eller om retts- og samfunnsutviklingen kan begrunne et sterkere erstatningsrettslig vern for slike skader"⁴⁷.

Også Lødrup mener at kravet til nærhet bør mykes opp: "Det bør ikke være noe prinsipielt i veien for at det kan tilkjennes erstatning for følgene av sjokk ved senere å se den skadelidte o.l., eller hvor dødsfall blant de nærmeste utløser en sjokkskade med økonomisk tap som følge"⁴⁸.

Kjelland følger opp dette: "I rettspraksis er det vektlagt hvorvidt det tragiske budskapet er formidlet på en skånsom *måte*. (...) momentet kan synes å ha blitt tillagt for stor vekt. Utviklingen av den psykiske lidelsen er ofte vel så relatert til selve *innholdet* i det som formidles (f.eks. om død eller meget alvorlige skader) og tilknytningsforholdet mellom den direkte skadelidte og den/de sjokkskadde. (...) At f.eks. dødsbudskap om ens nærmeste er formidlet på en normal og skånsom måte, bør etter min oppfatning ikke sette et stengsel for å tilkjenne sjokkskadeerstatning"⁴⁹.

Siktemålet for den videre analysen er å kartlegge hvilke krav som stilles til nærhetskriteriet i sjokkskadetilfellene, og hvilken terskel retten synes å operere med. Funnene vil si noe om

⁴⁴ Kjelland 2008 s. 398. Merk at uttalelsen er gitt i forbindelse med diskusjonen rundt predisposisjoner hos skadelidte, som bare er et delaspekt ved adekvanslæren.

⁴⁵ Lødrup 2009 s. 386, Nygaard 2007 s. 378, Stenvik 2006 s. 56, Kjelland 2008 s. 396.

⁴⁶ Nygaard 2007 s. 378.

⁴⁷ Stenvik 2005 s. 56.

⁴⁸ Lødrup 2009 s. 386.

⁴⁹ Kjelland 2008 s. 396.

hvorvidt kravet til nærhet i tid og sted er oppfylt i tilfeller der en person blir vitne til skadehendelsen via multimedier.

2.2 Fra en snever unntaksregel til en oppmykning i den sjokkskadedes favør - modifisering av kravet til nærhet i tid og sted

I dette avsnittet foretas en analyse av de sentrale dommene som omhandler sjokkskader, med sikte på å utlede retningslinjer om hvordan retten trekker grensene for kravet til stedlig nærhet, herunder om retningslinjene kan gi bidrag i relasjon til situasjonen der en skadehendelse observeres gjennom et multimedium.

2.2.1 Sjokkdommen Rt. 1938 s. 626

Den første aktuelle høyesterettsdommen som omhandler sekundærskadelidtes sjokkskade er Rt. 1938 s. 626 (Sjokkdommen). En gutt var blitt påkjørt av en bil og deretter bragt hjem i bevisstløs tilstand med et blødende sår i bakhodet, der moren tok seg av ham til legen kom til stedet. Gutten ble kjørt til sykehuset og døde senere av skadene. Moren, som fra før led av en hjerte- og nyrelidelse, fikk psykisk sjokk og ble arbeidsudyktig i fire år. Rettens flertall fant at hun ikke hadde krav på erstatning for tapene sjokket hadde medført.

Avgjørelsen består av dissens 3-2. Både flertallet og mindretallet avslo erstatningsansvar på grunn av manglende adekvans. De dissenterende dommerne hadde imidlertid ulik forklaring på hvorfor adekvanskravet ikke var innfridd.

Annenvoterende, som var talsmann for flertallet, begrunnet sitt avslag i én setning:

"Det er for mig avgjørende at jeg må anta at erstatningsplikt for en så avledet og indirekte skade på tredjemann som her i saken omhandlet faller utenfor det av motorvognloven uavhengig av skyld etablerte erstatningsansvar"⁵⁰.

Uttalelsen indikerer at to aspekter er avgjørende for adekvansavgrensningen. For det første ble psykisk skade hos tredjemann ansett som en indirekte og fjern skade i seg selv. Kombinert med at erstatningsansvar etter motorvognloven ikke stiller krav til skyld hos skadevolder,

⁵⁰ Rt. 1938 s. 626 (s. 628).

medførte dette at tilfellet automatisk falt utenfor erstatningsansvaret. Retten inntok dermed en forholdsvis kategorisk holdning til kravet til nærhet; en sjokkskade hos en som selv har vært utenfor faresonen, vil automatisk ha en for fjern og indirekte stedlig og tidsmessig nærhet til primærskaden, i alle fall der skyldgraden er lav⁵¹. At moren ble vitne til sønnens tilstand *like etter* ulykken synes ikke å være tilstrekkelig. Det er på dette grunnlaget flertallet frifinner for erstatningsansvar.

Det er verdt å merke seg at retten fastslo full frifinnelse til tross for at det ikke nødvendigvis var selve sjokket, men de langvarige skadefølgene, som begrunnet mangelen på adekvans. Retten holdt seg her til en enten/eller-løsning, fremfor gradert erstatningsansvar⁵².

Representanten for mindretallet syntes derimot ikke å ha en like kategorisk holdning til nærhetskravet. Han sluttet seg til overretten, som uttalte:

*"Hvad angår spørsmålet om der foreligger en adekvat sammenheng mellom ulykken og fru Evsens skade, er det ikke avgjørende at skaden som nevnt bare er en indirekte følge av ulykken, om enn denne omstendighet er av betydning"*⁵³.

I motsetning til flertallet mente altså mindretallet at det ikke er prinsipielt utelukket å tilkjenne erstatning for sjokkskade hos tredjemenn. Mindretallet la i stedet avgjørende vekt på at moren var spesielt disponert for skade, og at dette medførte større skadefølger enn tilfellet vill vært dersom predisposisjonen ikke hadde foreligget⁵⁴. På dette grunnlag ble erstatningsansvar avvist også av mindretallet.

2.2.2 Bersageldommen Rt. 1960 s. 357

I Rt. 1960 s. 357 (Bersageldommen) satt en femten år gammel gutt i en bil ved kaien da denne ble startet uten tillatelse fra bileieren og ved en feil rygget ned i sjøen slik at gutten omkom ved drukning. Guttens mor, som kom til stedet like etter at ulykken hadde skjedd og forstod at gutten befant seg i den sunkne bilen, fikk psykisk sjokk med påfølgende nervøse lidelser og varig arbeidsudyktighet. Retten tilkjente erstatning for deler av de tapte arbeidsinntektene, begrenset til omtrent ett års arbeidsudyktighet.

⁵¹ Også litteraturen tolker dommen på denne måten, se Nygaard 2007 s. 378, og Lødrup 2009 s. 387.

⁵² Se Kjelland 2008 s. 272, og nærmere om gradert ansvar i punkt 2.2.2, 2.2.5 og 2.3.

⁵³ Rt. 1938 s. 626 (s. 629).

⁵⁴ Rt. 1938 s. 626 (s.627). Se nærmere om betydningen av skadelidtes predisposisjoner i petitavsnittet i punkt 2.2.5.

Dommen ble avsagt med dissens 3-2, der flertallet tilkjente erstatning, mens mindretallet mente at det ikke var grunnlag for erstatningsansvar. Dissensen synes å være begrunnet med et ulikt syn på terskelen for å gjøre adekvansbeskjæringer.

Flertallets votum representerer den første dommen som åpner for erstatning for sjokkskader hos tredjemann. Den viser at skaden ikke automatisk vil være for fjern og avledet bare fordi den ligger hos tredjemann, i alle fall ikke der det foreligger skyldansvar:

"Jeg antar at gode grunner taler for å trekke grensen for de erstatningsmessige følger videre hvor det dreier seg om skyldansvar, som i vårt tilfelle. Sett i relasjon til skadevolderens handling kan jeg ikke finne, at den omstendighet at den omkomnes mor som følge av ulykken fikk psykisk sjokk med derav følgende nervøse ettervirkninger, kan sies å være en så avledet og fjern skade at det faller utenfor rammen for det påregnelige. Jeg nevner også i denne forbindelse at den situasjon som oppsto (...), i særlig grad var egnet til å sjokkere. Særlig opprivende måtte det vært for guttens mor, som kom til stede på kaien like etterat ulykken var skjedd, og som man må gå ut fra allerede da forsto at hennes sønn befant seg i den sunkne bil"⁵⁵.

Uttalelsen tilsier at man med Bersageldommen gikk over til en mer helhetlig vurdering, bestående av en rekke vurderingsmomenter. Dommen sier også noe om hvordan styrken av hvert moment påvirker hverandre. Dersom ett moment gjør seg svakt gjeldende, kan dette veies opp ved at andre momenter gjør seg desto sterkere gjeldende. Kombinasjonen av subjektiv skyld på skadevoldersiden, skadehendelsens særlig sjokkerende karakter og det faktum at moren kom til stedet mens gutten fortsatt befant seg i bilen, var avgjørende. Det var ikke et absolutt krav at den sjokkskadede var direkte vitne til ulykken, så lenge hun opplevde ulykkescenarioet like etter at det hadde skjedd. Kravet til nærhet i tid og rom justeres altså i tråd med styrken av de øvrige vurderingsmomentene. Dette rokker likevel ikke ved inntrykket om at flertallet opererer med en høy terskel for erstatning, idet det bare er de helt spesielle skadesituasjonene som kvalifiserer til å gå innenfor adekvanstærskelen.

Heller ikke mindretallet utelukker prinsipielt at sjokkskader hos sekundærskadelidte unntaksvis kan gi rett til erstatning⁵⁶. Mindretallet syntes imidlertid å operere med et strengere krav til nærhet, og mente at skadevolderen burde frikjennes fullstendig⁵⁷.

Flertallet i dommen gikk inn for et gradert erstatningsansvar. Adekvanslærens rettsvirkningsside åpner for en reduksjon av ansvaret, slik at deler av tapet bæres av

⁵⁵ Rt. 1960 s. 357 (s. 359)

⁵⁶ Rt. 1960 s. 357 (s. 360)

⁵⁷ Rt. 1960 s. 357 (s. 360-361)

skadelidte⁵⁸. På den måten er retten ikke bundet til den enten/eller-løsningen som flertallet i Sjøkkdommen valgte. Dette gjør at man i adekvansvurderingen kan skille mellom ulike faser i skadeutviklingen⁵⁹.

Tilfellet i Bersageldommen var at moren hadde vært arbeidsudyktig i tre og et halvt år, mens retten fant at adekvat sykdomsvarighet bare kunne settes til litt over ett år. Begrunnelsen for avskjæringen var at moren med tiden hadde aggravert sine symptomer, og at den forlengede sykdomstilstanden kunne være motivert ut fra utsikten til høyere erstatning⁶⁰. Fenomenet er omtalt i litteraturen som rentenevroser⁶¹. Dette er et avgrensningsmoment som gjelder også utenfor sjokkskadetilfellene⁶², og som har blitt et festnet argument for bruk av gradert ansvar. Bersageldommen representerer i så måte en økende vilje til å innføre gradert ansvar også i sjokkskadetilfellene.

2.2.3 Soladommen Rt. 1966 s. 163

Rt. 1966 s. 163 (Soladommen) gjaldt en 17 år gammel motorsyklist som ble påkjørt og drept i et veikryss av en uoppmerksom bilfører. Dødsbudskapet ble skånsomt overbragt til de pårørende da familien var samlet i sitt eget hjem. Guttens mor fikk som følge av hendelsen et psykisk sjokk, og hun ble arbeidsudyktig i lang tid.

Også denne dommen er avsagt med dissens. Flertallet bestod av fire dommere, som frifant forsikringsselskapet for erstatningsansvar. Dommer Berger dissenterte, og gikk inn for et gradert ansvar. Dissensen bygger på ulik vektlegging av de forskjellige momentene i adekvansvurderingen.

Flertallet viser først til Bersageldommen og fremhever at denne gjaldt helt spesielle forhold, ettersom ulykken var særlig gruffull, og moren kom til stedet like etterpå. Av denne grunn mener retten at det er trukket svært snevre grenser for erstatningskrav som følge av sjokkskade⁶³.

⁵⁸ Kjelland 2008 s. 272-275 og Nygaard 2007 s. 380-382. Se f.eks Rt. 1940 s. 82 og Rt. 1997 s. 1.

⁵⁹ Kjelland omtaler ansvarsgraderingen slik: "Utfallet av adekvansvurderingen kan eksempelvis bli at skadelidtes midlertidige plager anses som adekvate følger, men at den varige uførheten betraktes som inadekvat. En slik gradering kan være nærliggende - avhengig av det konkrete saksforholdet - for eksempel ved sjokkskader", jf. Kjelland 2008 s. 273.

⁶⁰ Rt. 1960 s. 357 (s. 359).

⁶¹ Lødrup 2009 s. 385 og Kjelland 2008 s. 412-413.

⁶² Se f.eks. Rt. 2007 s. 158.

⁶³ Rt. 1966 s. 163 (s. 167).

I den konkrete vurderingen uttaler flertallet:

"Etter mitt syn skiller hverken kjøringen eller meddelelsen om ulykken i vår sak seg ut fra hva det vanlige i disse saker. Om skadevolderens forhold er å si at den umiddelbare årsak til ulykken var sviktende oppmerksomhet, et forhold som ofte forkommer i trafikksaker, og meddelelsen til den pårørende er gitt på en måte som slike budskap vanligvis blir gitt på"⁶⁴.

Retten la altså vekt på at skyldgraden her var moderat, og at meddelelsen om ulykken samsvarte med hvordan slike budskap vanligvis blir gitt. Fokuset i begrunnelsen ligger på at det ikke var tilstrekkelig nærhet i tid og sted mellom selve ulykken og morens etterfølgende reaksjon, ut fra måten hendelsen ble formidlet på. Argumentet er at dersom alle som får et dødsbudskap skulle være berettiget til erstatning, ville dette innebære en betydelig utvidelse av erstatningsadgangen⁶⁵. Det var derfor ikke tilstrekkelig adekvat årsakssammenheng mellom sjokkskaden og skadehandlingen.

Dissenterende dommer Berger la derimot mindre vekt på måten den sjokkskadede fikk beskjeden formidlet på, og fremhevet i stedet at sjokkskader hos de nærmeste er svært alminnelig ved plutselige og tragiske dødsulykker i trafikken⁶⁶. Han la avgjørende vekt på at sjokkskaden var statistisk påregnelig, sett i lys av selve primærskadens art og relasjonen mellom mor og sønn. Mindretallet ser altså ut til å ha et mer liberalt syn på kravet til nærhet i tid og sted, og opererer i så måte med en lavere terskel for erstatning enn hva gjeldende rett på den tiden ellers så ut til å legge seg på.

Det reduserte kravet til nærhet kan muligens forklares med at mindretallet, i motsetning til flertallet, tok til orde for et gradert ansvar. Han fremhevet at det var normalt med en "kortvarig skade, en overgangsskade inntil forholdene igjen faller til ro"⁶⁷, og at det derfor burde tilkjennes erstatning for en overgangsskade⁶⁸. Dette indikerer at økt bruk av gradert ansvar kan bidra til å myke opp kravet til nærhet i adekvansvurderingen⁶⁹.

⁶⁴ Rt. 1966 s. 163 (s. 167-168).

⁶⁵ Rt. 1966 s. 163 (s. 168).

⁶⁶ Rt. 1966 s. 163 (s. 168).

⁶⁷ Rt. 1966 s. 163 (s. 168).

⁶⁸ Rt. 1966 s. 163 (s. 169).

⁶⁹ I samme retning Kjelland 2008 s. 274.

2.2.4 Hauketoddommen Rt. 1985 s. 1011

Rt. 1985 s. 1011 (Hauketoddommen) omhandler et ektepar som stod på hver sin side av en perrong idet et tog passerte i et annet spor enn det normalt skulle passert. Mannen ble truffet av en lykt festet til styrevognen og ble påført livstruende skader i hodet og ansiktet. Konen, som var direkte vitne til hendelsen, led i ettertid av sjokk og påfølgende psykiske lidelser. Hun ble tilkjent erstatning for skadene.

Høyesterett avsa dommen under dissens, men mindretallets votum gjaldt avkortning i erstatningen til den primærskadede, og behandles derfor ikke her. Dette er den første dommen der det ikke var dissens rundt spørsmålet om sjokkskaden hos den sekundærskadelidte var adekvat.

I sin begrunnelse fokuserte retten på den høye graden av nærhet i tid og sted til ulykken. Dommeren viste først til at rettspraksis har trukket snevre grenser for erstatning. Deretter understreket han at utgangspunktet om at sjokkskader hos tredjemann oftest vil være for fjerne og avledede, ikke slo til i dette tilfellet⁷⁰, og uttalte:

*"Slik Gudrun Paulsen ble vitne til ulykken som rammet hennes mann, var det høyst påregnelig at hun kunne bli sjokkskadet. Jeg kan heller ikke se at behovet for en rimelig avgrensning av skadevolderens ansvar her gjør seg gjeldende med en slik tyngde at erstatningsplikt ikke bør anses å foreligge"*⁷¹.

Retten la avgjørende vekt på at den sjokkskadede var direkte vitne til en særlig grusom skadehendelse. Den høye graden av nærhet i tid og rom til ulykken var sammen med NSBs uaktsomhet, primærskadens alvorlige karakter og det nære forholdet mellom ektefellene, tilstrekkelig til å oppfylle adekvanskravet. Det var ikke avgjørende at primærskaden ikke var en dødsulykke. Dommen synes imidlertid ikke å innebære en markant endring av terskelen for erstatning, idet den holder fast ved utgangspunktet om at erstatning for tredjemanns sjokkskader bare gis i snevre unntakstilfeller⁷².

⁷⁰ Rt. 1985 s. 1011 (s. 1016).

⁷¹ Rt. 1985 s. 1011 (s. 1016).

⁷² Lødrup mener imidlertid at det i Hauketoddommen "inntas en ny holdning til spørsmålet", jf. Lødrup 2009 s. 386. Se videre Hagstrøms to alternative tolkninger av dommen i Viggo Hagstrøm, "En høyesterettsdom om sjokkskader", *Lov og Rett*, 1987 s. 627 (s.269). I mine analyser har jeg likevel ikke sett at Hauketoddommen representerer en fremtredende endring i Høyesteretts argumentasjon. Jeg tar da utgangspunkt i at man allerede fra og med Bersageldommen gikk bort fra tredjemannsfokuset og over til en helhetlig adekvansvurdering.

2.2.5 Beltebildommen RG 2005 s. 583

Frostating lagmannsretts dom inntatt i RG. 2005 s. 583 gjelder en 19 år gammel gutt på øvelse i militæret, som satt i en beltebil som uforvarende kom ut på islagt vann og gikk gjennom isen. Gutten omkom ved drukning. Hans foreldre fikk underretning om dødsfallet av en prest i deres eget hjem, men flere andre faktorer rundt formidlingen av dødsbudskapet gjorde opplevelsen særlig opprivende for foreldrene. Både moren og faren led av sjokk og psykiske ettervirkninger med påfølgende lange sykemeldingsperioder. De ble begge tilkjent delvis erstatning for sjokkskadene. Dommen ble ikke anket.

Retten formulerte først rettsregelen basert på de tidligere Høyesterettsdommene:

"Rettspraksis har trukket snevre grenser for når slik avledet psykisk skadefølge (sjokkskade) aksepteres som påregnelig og derfor berettiger erstatning. Hovedbudskapet er at det tilkjennes erstatning når nær pårørende var til stede som øyenvitne da ulykken skjedde, og at denne inntraff på en særlig opprivende måte. Motsatt tilkjennes ikke erstatning når den pårørende har fått dødsbudskapet overbrakt på en vanlig og skånsom måte"⁷³.

Med dette fremheves at erstatning hittil bare har blitt gitt der den sjokkskadede var til stede som øyenvitne. I vurderingen av det konkrete saksforholdet, ser lagmannsretten imidlertid ut til å modifisere kravet til nærhet. Retten uttalte blant annet:

"B og C var ikke tilstede under de dramatiske begivenheter hvor sønnen omkom, og de fikk budskapet overbrakt av sognepresten. (...) Lagmannsretten ser ikke dette som et avgjørende stengsel. Her må man ta med i bildet at foreldrene først fikk kjennskap til ulykken på Skjold via nyhetene og forstod at det gjaldt A, og den lange ventetiden de var prisgitt. (...) Det ligger ikke så lite dramatik i denne opplevelsen og måten foreldrene fikk kjennskap til ulykken på"⁷⁴.

Sitatet fremhever særlig to forhold som var sentrale for retten. For det første hadde foreldrene hørt nyheten om ulykken over radioen, og forstod i samme øyeblikk at sønnen var i livsfare. Selv om radionyheten ikke alene synes å være tilstrekkelig til å oppfylle nærhetskriteriet, viser uttalelsen at multimedieoverføring kan ha sentral betydning i kombinasjon med andre faktorer i saksforholdet. For det andre var de lange timene med usikkerhet et viktig aspekt i nærhetsvurderingen. Når dødsbudskapet ikke ble formidlet umiddelbart, ble situasjonen ytterligere dramatisk og presset.

Retten trakk deretter etterfølgende omstendigheter inn i nærhetsvurderingen:

⁷³ RG 2005 s. 583 (s. 593).

⁷⁴ RG 2005 s. 583 (s. 593-594).

"Med i bildet hører også at foreldrene (...) opplever ulykkesscenariet. (...) De omstendigheter A døde under, var i særlig grad egnet til å sjokkere og som sådan en opprivende opplevelse. Med opplysningene om hva som hadde forvoldt sønnens død, med det visuelle inntrykk av sønnens lik og den reelle opplevelsen av myr- og diesellukt, levde foreldrene seg inn i den dramatiske ulykken, som om de var til stede; som "nesten"-vitner"⁷⁵.

Her utvider retten både den stedlige og tidsmessige nærheten til skadehendelsen sammenliknet med de tidligere dommene. Foreldrene bodde langt unna militærbasen, og kom til ulykkesstedet først dagen etter ulykken. Det var derfor ikke samme grad av nærhet i tid og sted til skadehendelsen som i for eksempel Bersageldommen og Hauketoddommen. Likevel mente lagmannsretten at kombinasjonen av primærskadens karakter, identifiseringen av liket og opplevelsen av ulykkesstedet, talte for tilstrekkelig nærhet til ulykken.

Denne modifiseringen av nærhetskravet må sees i sammenheng med styrken av de øvrige vurderingsmomentene. Staten ved Forsvarsdepartementet hadde optrådt klart uforsvarlig ved sin uaktsomhet⁷⁶, og retten fremhevet at det her dreide seg om en ulykke hos en "offentlig skadevolder, hvor det var grunn til å forvente profesjonell sikkerhet"⁷⁷. Skyldgraden var dermed høyere enn i de tidligere dommene der erstatning ikke ble gitt⁷⁸, og dette kan være noe av forklaringen på hvorfor det ble stilt lavere krav til nærhet. På den annen side var skyldgraden ikke grov⁷⁹. Momentet om skadevolders skyldgrad gjør seg derfor ikke sterkere gjeldende her enn i for eksempel Bersageldommen og Hauketoddommen, der man likevel opererte med et snevrere nærhetskriterium. I Beltebildommen er heller ikke nærheten i relasjon eller primærskadens karakter sterkere enn i de andre dommene. Mye tyder derfor på at dommen representerer en oppmykning av kravet til nærhet i tid og sted. Dette kan innebære at terskelen for erstatning har blitt noe lavere, ettersom en lav grad av nærhet ikke lenger nødvendigvis må kompenseres av høyere verdi på de øvrige vurderingsmomentene⁸⁰.

Selv om dette er den hittil eneste dommen som omtaler multimedier, og en skal være forsiktig med å legge for mye i én lagmannsrettsdoms premisser, kan det foregående muligens bidra til å utlede visse presiserende retningslinjer om nærhetskriteriet i multimediesituasjonene. Ved særlig sjokkerende og opprivende dødsfall, der nærheten i relasjon er sterk, og det foreligger

⁷⁵ RG 2005 s. 583 (s. 594).

⁷⁶ RG 2005 s. 583 (s. 592).

⁷⁷ RG 2005 s. 583 (s. 594).

⁷⁸ Se for eksempel Sjokkdommen Rt. 1938 s. 626 og Soladommen Rt. 1966 s. 163, som bygget på rent objektivt ansvar.

⁷⁹ RG 2005 s. 583 (s. 591).

⁸⁰ I samme retning Nygaard 2007 s. 378 og Kjelland 2008 s. 274.

subjektiv skyld på skadevoldersiden, synes nærhetskriteriet å kunne modifieres på visse vilkår. Det etableres en ramme for modifieringen av nærhetskriteriet, idet den sjokkskadede må ha erfart nyheten om skade først over multimedier, det må ha gått noen timer med uvisshet rundt den primærskadedes tilstand, og den sjokkskadede må ha fått en sterk opplevelse av ulykkessituasjonen innen ett til to døgn etter hendelsen.

Som en nyansering av dette må det nevnes at formidlingen av ulykken via radioen i Beltebildommen var mindre direkte enn hva som kan være tilfellet i andre multimediesituasjoner. Foreldrene fikk hendelsen beskrevet av en nyhetsoppleser, og verken hørte eller så selve skadehendelsen direkte via multimediet. Ved en mer umiddelbar eksponering av ulykken via et multimedium er det grunn til å tro at nærhetskriteriet lettere vil være oppfylt, uten at det er nødvendig med supplerende faktorer som lang tids uvisshet eller etterfølgende opplevelse av ulykkesstedet.

Det bemerkes at retten også i denne dommen gikk inn for et gradert erstatningsansvar:

"Staten skal etter dette erstatte de skadelidte foreldre det økonomiske tap de er påført. Dette innebærer ikke at staten skal lastes enhver økonomiske ettervirkning av ulykken. Det kommer til et punkt hvor ansvaret for egen helse, fremtid og økonomi må flyttes tilbake til skadelidte. Den påregnelige skadefølge stopper ved de psykiske langtidsvirkninger, hvor det er selve sorgen, bitterheten og de aggressive følelser som er fremtredende"⁸¹.

Ved vurderingen av hvor lang tid man kan regne med, tok retten utgangspunkt i uttalelsene fra Bersageldommen og Soladommen⁸², og fant at det etter de konkrete omstendighetene måtte kunne tilkjennes erstatning for en periode oppad begrenset til tre år⁸³. Beltebildommen ser altså ut til å videreføre Bersageldommens vilje til å nyansere adekvansvurderingen ved å tilkjenne erstatning for en viss nærmere angitt periode av sykdomsforløpet.

Litteraturen har tatt til orde for en slik økt bruk av gradering av ansvaret i sjokkskadetilfellene. Nygaard anser Beltebildommen som rettsutviklende på dette området, idet han uttaler: "Det som er spesielt med sjokkskade er at rettspraksis hittil ikkje har gitt rom for 'det normale og det som en kan regne med' nemleg en 'kortvarig skade, en overgangsskade inntil forholdene igjen faller til ro', som dissenterande dommar i Sola-dommen formulerte det, og som han voterte for. Eg meiner at det nærmaste pårørande rettspolitisk sett bør ha skadebotvern også for slik sjokkskade. I denne lei, lagmannsrettsdom i RG 2005 s. 583"⁸⁴.

⁸¹ RG 2005 s. 583 (s. 594).

⁸² RG 2005 s. 583 (s. 595).

⁸³ RG 2005 s. 583 (s. 595).

⁸⁴ Nygaard 2007 s. 379.

Også Kjelland argumenterer for en mer utstrakt bruk av adgangen til å gradere ansvaret: "Etter mitt syn bør adekvanslærens graderte rettsvirkningsside brukes mer aktivt bl.a. for å nyansere erstatningsvernet ved sjokkskader (der skadelidte har vært utenfor faresonen). (...) Til nå har denne muligheten vært lite benyttet. I nyere underrettspraksis kan man imidlertid antyde en spire til oppmykning, som i Beltebil (RG 2005 s. 583)"⁸⁵.

I tillegg til ansvarsgraderingens nyanserende virkning, fremhever Kjelland at gradering kan bidra til å presisere hvor grensene for adekvansen går, ettersom denne vurderingen blir mer uttalt og tilgjengelig. Dette vil kunne bidra til klarhet og økt forutberegnelighet, og dermed færre saker⁸⁶. Endelig vil gradering også ofte være en mer naturlig konsekvens enn en enten/eller-løsning, idet adekvansvurderingen er nettopp skjønsmessig⁸⁷.

Den økte viljen til å innføre gradert ansvar i adekvansvurderingen, representerer en ytterligere oppmykning av erstatningsadgangen ved sjokkskader. Oppmykningen blir særlig tydelig sammenliknet med Sjøkkdommen, der det uvanlig langvarige sykdomsforløpet syntes å bli brukt som argument for fullstendig frifinnelse. Ansvarsgraderingen i de senere dommene gir den sjokkskadede en større mulighet for å få dekket i alle fall deler av tapet.

Beltebildommen antyder også konturene av en annen mulig utvikling på området for sjokkskader. Predisposisjoner hos skadelidte var tidligere et aktuelt moment i adekvansvurderingen. Et eksempel er at mindretallet i Sjøkkdommen la avgjørende vekt på at moren var særlig utsatt for psykiske lidelser. I de senere høyesterettsdommene har predisposisjoner fått en mer tilbaketrasket rolle⁸⁸. I Beltebildommen synes retten å se helt bort fra særlig sårbarhet hos skadelidte i vurderingen av om sjokket var adekvat, selv om emnet kommer opp under graderingen av ansvaret. Dette kan tyde på at prinsippet om at skadevolder må "ta skadelidte som han er", som er et anerkjent prinsipp i relasjon til andre personskader enn psykisk sjokk⁸⁹, nå gjelder som utgangspunkt for adekvansvurderingen også ved sjokkskader⁹⁰. Predisposisjoner hos skadelidte har i så fall fått redusert betydning som moment i adekvansvurderingen. Emnet er imidlertid komplekst og omfattende, og en nærmere utdyping her vil falle utenfor rammene for analysens problemstilling.

2.3 Oppsummert om norsk rettspraksis

De foregående analysene av dommene som berører erstatning for tredjemanns sjokkskader, gir grunnlag for å trekke flere slutninger om utviklingen av erstatningsadgangen etter norsk rett.

⁸⁵ Kjelland 2008 s. 275.

⁸⁶ Kjelland 2008 s. 274-275.

⁸⁷ Kjelland 2008 s. 275.

⁸⁸ Se f.eks. Bersageldommen Rt. 1960 s. 357, jf også Kjelland 2008 s. 397-398.

⁸⁹ Jf. bl.a. Rt.1997 s. 1, Rt. 2000 s. 418, Rt. 2000 s. 620, Rt. 2000 s. 915, Rt. 2001 s. 320, Rt. 2007 s. 158, og Rt. 2007 s. 172. Se videre Lødrup 2009 s. 333, Nygaard 2007 s. 378 og 380 og Kjelland 2008 s. 91. Kjelland bruker terminologien "sårbarhetsprinsippet" for denne læresetningen (s. 46).

⁹⁰ Litteraturen er positiv til en slik utvikling, jf. Kjelland 2008 s. 400, Lødrup 2009 s. 386 og Nygaard 2007 s. 378.

Analysene bekrefter for det første, som nevnt i punkt 2.1 og 2.2.2 at man har gått fra en kategorisk holdning til sjokkskader siden Sjøkkdommen i 1938, til å åpne for erstatning også for sjokkskader hos tredjemenn. Fra og med Bersageldommen ble det klart at slike skader ikke kategorisk kan anses som fjerne eller avledede i alle sammenhenger. Den adekvate årsakssammenhengen beror i stedet på en helhetsvurdering av flere relevante momenter. At erstatningsadgangen skal være snever, må likevel anses å være utgangspunktet også i dag⁹¹.

Det mest sentrale funnet, som er aktuelt i relasjon til problemstillingens vinkling om multimedier, er at underrettspraksis viser tegn til en modifisering av nærhetskriteriet. Det kreves ikke lenger unntaksfritt at den sjokkskadede ble direkte vitne til skadehendelsen eller dens umiddelbare skadefølger⁹². Beltebildommen innebærer rettsutviklende tendenser i denne relasjon. Den åpner for at nærhetskrevet er innfridd dersom en kumulasjon av flere faktorer i saksforholdet tilsammen medførte en formidling av skadehendelsen som gikk utover det vanlige og var egnet til å fremkalle sjokk. Formidling via nyheter på radioen være et moment som taler for at nærhetskriteriet er innfridd. Til dette kommer at selve terskelen for erstatning kan ha blitt noe lavere. Denne presiseringen og modifiseringen av nærhetskrevet medfører at det ikke kan utelukkes at erstatning ville blitt gitt i et tilfelle som denne avhandlingen omhandler; situasjonen der en person blir visuelt vitne til en skadehendelse gjennom medieoverføring.

Utover dette har analysene gitt opphav til et ytterligere funn. Rettsutviklingen i dommene tyder på en økt bruk av gradering av ansvaret, som igjen bidrar til en nyansering og presisering av nærhetsvurderingen. En slik utvikling synes også rettspolitisk godt begrunnet⁹³.

Som nevnt innledningsvis, er rettskildetilfanget imidlertid ikke tilstrekkelig omfangsrikt til å antyde mer enn tendenser. I det følgende vil jeg se hen til øvrige rettskilder for å fastlegge hvorvidt disse kan underbygge den begynnende rettsutviklingen på området.

⁹¹ Jf. Beltebildommens innledende skissering av rettsregelen, se ovenfor i punkt 2.2.5.

⁹² Jf. pkt 2.2.

⁹³ Se punkt 2.2.5.

3 Voldsoffererstatning - parallelle utviklingslinjer

3.1 Innledende bemerkninger

Ved fastleggelsen av gjeldende rett kan det også være aktuelt å se hen til andre myndigheters praksis omkring liknende erstatningsordninger, og sammenlikne dette med de alminnelige ulovfestede erstatningsreglene. I det følgende vil jeg derfor analysere utviklingstendensene i avgjørelser fra Erstatningsnemnda for voldsofre. Det legges særlig fokus på nærhetskriteriet, med sikte på å kunne utlede retningslinjer med overføringsverdi til ulovfestet rett.

Voldsoffererstatning skiller seg fra alminnelige erstatningsregler ved at det her er staten som er pliktsubjekt, og ikke skadevolderen. Voldsoffererstatning skal være subsidiær i forhold til erstatningskravet mot skadevolderen, av hensyn til at ansvaret ikke lett skal kunne veltes over på staten⁹⁴. Voldsoffererstatningsordningen er begrunnet med hensynet til at skadelidte skal få sitt tap erstattet, i tilfeller der skadevolderen ikke kan identifiseres, eller ikke har mulighet til å dekke tapet.

3.2 Tendensene i sentrale avgjørelser

Retten til voldsoffererstatning reguleres av lov 20. april 2001 nr. 13 om erstatning fra staten for personskade voldt ved straffbar handling m.m. (voldsoffererstatningsloven). Opprinnelig bestemte loven at bare den som kunne anses som direkte offer for en straffbar handling fikk voldsoffererstatning. Andre enn den strafferettslig fornærmede kunne få oppreisning og erstatning for begravellesutgifter, men ikke erstatning for egen personskade⁹⁵. Slik ble regelen også lenge praktisert i nemndas avgjørelser⁹⁶.

Etterhvert endret imidlertid nemnda egen praksis, og utformet en regel der erstatning unntaksvis kunne gis til andre enn den strafferettslig fornærmede, i tilfeller der disse hadde

⁹⁴ Ot.prp. nr. 10 (2007-2008) s. 6.

⁹⁵ Jf. voldsoffererstatningsloven § 1 før lovendringen i 2007 og omtalen av eldre rett i Ot.prp. nr. 10 (2007-2008) s. 16.

⁹⁶ Se f.eks. ENV 2007 s. 3165 og ENV 2007 s. 1798.

blitt vitne til skadehandlingen⁹⁷. Vurderingen var basert på vurderingsmomenter som skyldgrad, primærskadens karakter, påregnelighet, nærhet i relasjon og nærhet til handlingen⁹⁸, det vil si de samme kriteriene som gjelder etter de ulovfestede erstatningsreglene.

Nemndas praksis fortsatte å utvikle seg, og i flere av avgjørelsene har kravet til nærhet blitt kraftig redusert. I ENV 2008 s. 1698 ble en mor tilkjent erstatning for psykiske lidelser etter at datteren ble drept av en bekjent, selv om moren ikke var vitne til hendelsen. Det ble heller ikke opplyst om andre forhold som kunne knytte henne til skadesituasjonen. For nemnda var den nære relasjonen, handlingens art og primærskadens karakter tilstrekkelig:

"Det er lagt vekt på at den strafferettslig fornærmede var søkers datter, og at hun ble drept under slike omstendigheter som anses særlig egnet til å påføre søker et psykisk traume. Det vises til handlingens art (...) og at drapet fremstår som uforklarlig"⁹⁹.

Det reduserte fokuset på nærhet i tid og sted fortsatte i ENV 2009 s. 186, der en mor ble tilkjent voldsoffererstatning for psykiske traumer etter at hennes datter var blitt voldtatt, drapstruet og vitne til et drap. Moren var ikke vitne til hendelsen, men erstatning ble likevel gitt.

I ENV 2010 s. 1792 fikk en far erstatning for psykisk sjokk etter at sønnen var blitt utsatt for legemsbeskadigelse med døden til følge. Nemnda bemerker:

"Nemnda har i den senere tid åpnet for at en utvidet personkrets unntaksvis kan falle inn under voldsoffererstatningsloven § 1, selv om vilkåret om nærhet til handlingen ikke er oppfylt".

Heller ikke her var det av betydning at faren ikke hadde stedlig og tidsmessig tilknytning til skadehendelsen, idet primærskadens alvorlige karakter, skadesituasjonen, skyldgraden og det nære forholdet mellom far og sønn var tilstrekkelig.

Ved endringslov 21. desember 2007 nr. 125 om endringer i lov om erstatning fra staten for personskade voldt ved straffbar handling m.m., tilførte lovgiver nye bestemmelser som styrket de etterlattes rett til erstatning. Voldsoffererstatningsloven § 7 fikk en tilføyelse i tredje ledd første punktum som åpner for at nærstående nå også kan få erstatning for egen personskade i forbindelse med dødsfallet:

⁹⁷ ENV 2007 s. 2013, ENV 2006 s. 1845 og ENV 2006 s. 1850.

⁹⁸ ENV 2008 s. 1698, ENV 2009 s. 186, ENV 2010 s. 474, ENV 2010 s. 1792 m.fl.

⁹⁹ ENV 2008 s. 1698.

"Ved dødsfall har avdødes ektefelle, samboer, barn eller foreldre rett til erstatning for personskade etter reglene i § 4".

Ifølge forarbeidene skal vurderingen av adekvansen fortsatt avgjøres konkret av voldsoffererstatningsmyndighetene i hver sak¹⁰⁰. Det uttales likevel at

"Skaden vil typisk være en psykisk skade. Etter departementets oppfatning vil en slik psykisk skade - når den er dokumentert - vanligvis tilfredsstillende kravet til adekvat årsakssammenheng"¹⁰¹.

Etter at lovendringen trådte i kraft, ble problemstillingen rundt nærhetskravet særlig aktualisert i forbindelse med erstatningsoppgjøret etter terrorhandlingene på Utøya og i Regjeringskvartalet 22. juli 2011. I ENV 2012 s. 1686 krevde en leirdeltaker voldsoffererstatning for psykiske lidelser etter at han bidro til at gjerningsmannen kom seg over til øyen med båt. Nemnda fant at det ikke forelå tilstrekkelig nærhet til de straffbare handlingene, og fremhevet at:

"Årsaken til søkers psykiske lidelser anses å være at han ble villedet av A og dermed ufrivillig medvirket til at drapsmannen kom seg over til Utøya".

Det kan altså ligge en nyansering i at søkerens psykiske lidelser syntes å stamme hovedsakelig fra følelsen av ufrivillig å ha hjulpet gjerningsmannen, og ikke egentlig fra den sjokkerte opplevelsen av å se eller høre drapene.

Den neste avgjørelsen er ENV 2012 s. 1697. En leirdeltaker fikk ikke erstatning for psykiske skader etter å ha møtt gjerningsmannen på landsiden. Han hadde ikke kommunisert med ham og hadde reist fra kaiområdet da skytingen startet. Han ble utelukkende oppmerksom på skytingen gjennom medier, og hadde heller ingen nærstående på øyen mens skytingen pågikk. Samlet medførte dette at det ikke var tilstrekkelig nærhet mellom skadehandlingene og guttens traumer.

I ENV 2012 s. 1677, som også omhandlet terrorhandlingene, ble imidlertid erstatning gitt til broren til en voksen dame som ble drept i Regjeringskvartalet. Avgjørelsen utgjør en av de såkalte pilotsakene for etterlatte. I denne dommen synes nemnda å ha gjort en mer inngående vurdering av nærheten:

¹⁰⁰ Ot.prp. nr. 10 (2007-2008) s. 19.

¹⁰¹ Ot.prp. nr. 10 (2007-2008) s. 19.

"Søker var ikke vitne til drapet, men ut fra den mediedekningen og omtalen hendelsen fikk i tiden rundt og senere må det legges til grunn at søker har fått et mer påtrengende inntrykk av hendelsen enn det som ofte vil gjelde i andre drapssaker".

Avgjørelsen tyder på at en intens etterfølgende mediedekning kan tale for at adekvanskravet er innfridd. Dette gjelder uavhengig av om den sjokkskadede så den primærskadedes dødsfall direkte gjennom mediene eller ikke.

Lovbestemmelsen i voldsoffererstatningsloven regulerer utelukkende tilfeller der primærskaden består av dødsfall¹⁰². Det bemerkes likevel at Prop. 65 L (2011–2012), som var initiert av terrorangrepet i 2011, inneholdt et forslag om lovfesting av voldsoffererstatning også for *pårørende* ved andre skader og ikke bare *etterlatte*. Forslaget fikk ikke gjennomslag, men dette var begrunnet med at det ville hindre den forventede utviklingen i favør av skadelidte:

*"Ved forsøk på å lovfeste gjeldende praksis risikerer man at lovens ordlyd legger begrensninger som i praksis vil innsnevre voldsorfres rettigheter sammenlignet med det som en utvikling av forvaltnings- og rettspraksis over tid ellers ville føre til"*¹⁰³.

Det ble understreket at gjeldende rett utvilsomt gir adgang til å tilkjenne voldsoffererstatning også utenfor dødsfalltilfellene¹⁰⁴.

3.3 Overføringsverdi til ulovfestet rett

Spørsmålet er om liberaliseringen i voldsoffererstatningsordningen uten videre kan overføres til den ulovfestede erstatningsretten, eller om de to erstatningsinstituttene har helt forskjellige funksjoner. Som nevnt er et hovedhensyn bak voldsoffererstatningsinstituttet at skadelidte skal få reparert sitt tap, noe som samsvarer med reparasjonstanken i ulovfestet erstatningsrett. Forarbeidene til endringsloven understreker likevel:

*"Særlige hensyn kan imidlertid gjøre seg gjeldende ved voldsoffererstatning. Dette kan begrunne at de berettigede nevnes særskilt og at man muligens går lengre enn alminnelig erstatningsrett, slik at staten dekker mer enn det skadevolder plikter å erstatte"*¹⁰⁵.

¹⁰² Jf. ordlyden "etterlatte" og Ot.prp. nr. 10 (2007-2008) s. 19.

¹⁰³ Prop. 65 L (2011–2012) punkt 7.1.2.

¹⁰⁴ *ibid.*

¹⁰⁵ Ot.prp. nr. 10 (2007-2008) s. 17.

Uttalelsen kan tyde på at de to erstatningsordningene skal ha forskjellige funksjoner, og at dette kan medføre ulike adekvansdrøftelser. På den annen side kan det være grunn til å tillegge utviklingstendensene i nemndas avgjørelser betydning også ved fastleggelsen av den ulovfestede erstatningsregelen. Gode grunner taler for å harmonisere adekvansvurderingen i de to regelsettene, og under lovendringen ble det fokusert nettopp på sammenhengen mellom voldsoffererstatning og de alminnelige ulovfestede reglene. Som alternativ til kategoriseringen i den nye § 7 tredje ledd første punktum, ble det lansert et forslag om en ren henvisning til den parallelle utviklingen i ulovfestet erstatningsrett. Dette ble begrunnet med ønsket om at erstatningsordningene skulle utvikle seg likt:

"Ved sistnevnte løsning unngår man avvik fra alminnelig erstatningsrett. Etter alternativ 2 vil erstatning ytes i samme utstrekning som det skadevolder er forpliktet til. Voldsoffererstatningsmyndighetene vil videre kunne bygge på domstolenes avgjørelser i de sakene hvor domstolene har avgjort erstatningsspørsmålet i forhold til skadevolder"¹⁰⁶.

Målsetningen synes altså å være at de to erstatningsordningene skal utvikle seg parallelt¹⁰⁷. Det kan derfor være gode grunner til å vektlegge utviklingen i voldsoffererstatningsordningen også i fastleggelsen av ulovfestet rett.

3.4 Oppsummert

Det foregående har vist at det har skjedd en forholdsvis markant utvikling av adekvansvurderingen i Erstatningsnemndas praksis. Erstatningsnemnda åpner for erstatning selv i situasjoner der den sjokkskadede ikke har vært vitne til ulykken, verken direkte eller gjennom et multimedium, og heller ikke har kommet til stedet like etterpå. Deler av denne utviklingen er lovfestet, i form av at nærstående ved dødsfall etter loven har krav på erstatning. For andre primærskader enn dødsfall er ordningen fortsatt ulovfestet. I begge tilfeller er det lagt opp til at rettspraksis vil fortsette å videreutvikle og presisere retningslinjene for adekvansvurderingen. De gjennomgåtte avgjørelsene har likevel allerede nå vist tendenser til en mindre streng adekvansvurdering, der særlig kravet til nærhet i tid og sted er betydelig modifisert. Når det gjelder multimediesituasjonen spesielt, trekker avgjørelsene fra Erstatningsnemnda i samme retning som tendensene i de ulovfestede erstatningsreglene, om ikke lenger. Mye tyder på at voldsoffererstatning vil bli gitt selv om

¹⁰⁶ Ot.prp. nr. 10 (2007-2008) s. 17 .

¹⁰⁷ Harmoniseringshensynet ble fremhevet også i ENV 2009 s. 186.

multimedieeksponering er den eneste måten den sjokkskadede opplever skadehendelsen på. Ettersom lovgiverne ønsker at de to ordningene skal utvikle seg likt, taler liberaliseringen rundt voldsoffererstatning for en fortsatt oppmykning også i praktiseringen av den ulovfestede erstatningsadgangen. I alle tilfeller synes de to erstatningsordningene å bevege seg i samme retning; mot en mer skadelidtvendig linje der kravet til nærhet i tid og rom blir stadig mindre strikt.

4 Rettsutviklingen i andre land

4.1 Innledende bemerkninger

Som bemerket innledningsvis, har adgangen til erstatning for sjokkskader utviklet seg også internasjonalt. I det følgende gis et nærmere blick på rettstilstanden i enkelte andre land med sikte på å kartlegge hvilke bidrag dette kan gi til fastleggelsen av den norske løsningen om erstatning for psykisk sjokk.

Det bemerkes at fremmed rett ikke har direkte betydning som rettskildefaktor i erstatningsretten. Norge har ikke forpliktet seg til legge seg på samme linje som EU, ettersom EØS-avtalen ikke omfatter erstatningsrett. Derfor står vi i utgangspunktet fritt til å ha særegenheter i norsk rett¹⁰⁸. Dersom bakgrunnen for utviklingen i fremmed kan sies å være i tråd med utviklingstendensene vi hittil har sett om sjokkskader etter norsk rett, kan gode grunner likevel tale for å harmonisere løsningene etter norsk erstatningsrett med fremmed rett¹⁰⁹. I det følgende vil det derfor gis en innføring i hvilke utviklingstendenser som gjelder for adekvansvurderingen i Sverige, Danmark og Storbritannia.

4.2 Liberalisering i dansk rett

I Danmark synes det, tilsvarende som i Norge, å være tendenser til en utvikling i skadelidtes favør. Dansk rett var tidligere restriktiv til erstatning for sjokkskader og opererte lenge med en kategorisk regel om at sjokkskader som rammet personer utenfor faresonen, ikke kvalifiserte til erstatning¹¹⁰. Det ble i liten grad foretatt en konkret helhetsvurdering, men i stedet lagt avgjørende vekt på at den sjokkskadede ikke var direkte skadelidt¹¹¹.

¹⁰⁸ Stenvik 2005 punkt 4.2.

¹⁰⁹ Jf. Stenvik 2009 s. 283: "Størst interesse har nabolandets rett på områder hvor rettsstillingen i hjemlandet er uklar".

¹¹⁰ Jf. avgjørelsene i UfR 1931 s. 124, UfR 1954 s. 340 og UfR 1988 s. 166 H.

¹¹¹ Bo von Eyben og Helle Isager, *Lærebog i erstatningsret*, København 2007 s. 264-265 og Ketilbjørn Hertz, "Erstatningsansvar for psykiske skader", *Ugeskrift for Retsvæsen*, 2004B s. 183.

Litteraturen tok imidlertid til orde for en oppmykning i erstatningsadgangen¹¹². I 2002 ble det vedtatt en lovregel i Erstatningsansvarsloven § 26a¹¹³, som gir pårørende etter forsettlig eller grovt uaktsomt drap rett til godtgjørelse på visse kvalifiserte vilkår. Bestemmelsen er utelukkende ment som en oppreisning til etterlatte, og regulerer ikke tilfeller der nærstående ønsker erstatning for tap etter egen psykisk sjokkskade¹¹⁴. Grunnlag for slik erstatning må fremdeles søkes i de ulovfestede reglene¹¹⁵. Ved innføringen av EAL § 26a, ble det likevel avgitt uttalelser i forarbeidene som talte for å utvide den ulovfestede erstatningsadgangen:

"I det omfang der hos de pårørende rent faktisk kan påvises en personskade i form af en psykisk lidelse eller lignende som følge af, at en nærtstående bliver dræbt eller kvæstet, bør det efter arbejdsgruppens opfattelse – også i lyset af udviklingen i Sverige og Norge – overvejes i videre omfang end i dag at give erstatning herfor efter de almindelige regler i erstatningsansvarsloven. (...) [E]n sådan udvidelse af mulighederne for at få erstatning for psykiske skader [kan] ske uden lovændringer".¹¹⁶

Denne uttalelsen synes å ha lagt føringer for en senere avgjørelse i UfR 2007 s. 1562 H, der en tolv år gammel jente døde grunnet behandlingsfeil på et sykehus. Spørsmålet var om moren, i tillegg til utbetaling fra pasientforsikringsordningen, kunne tilkjennes erstatning for arbeidsudyktighet grunnet sorg og savn. Retten ga ikke medhold, ettersom det måtte påvises psykisk skade utover normal sorg. I en obiter dictum-uttalelse understreket likevel retten at det ikke lenger var prinsipielt utelukkert å tilkjenne erstatning i tilfeller der en person påføres psykisk sjokk uten selv å være i fare:

"Det kan ikke udelukkes, at der også i visse andre tilfælde kan blive tale om at tilkende erstatning for psykisk skade, eksempelvis i tilfælde, hvor en person overværer, at en nærtstående bliver dræbt ved en ulykke"¹¹⁷.

Dette viser at det også etter dansk rett er tendenser til en oppmykning av nærhetskravet, i alle fall slik at erstatningsansvar kan tenkes der den sjokkskadede har blitt vitne til ulykken. Det foreligger ennå ingen dansk dom der erstatning har blitt gitt i et slikt tilfelle, men også litteraturen er åpen for at dette kan bli utfallet i en fremtidig sak¹¹⁸.

¹¹² Anders Vinding Kruse, *Erstatningsretten*, 5. utgave, København 1989, s. 293 flg., og Ketilbjørn Hertz, "Erstatningsansvar for psykiske skader", *Ugeskrift for Retsvæsen*, 2004B, s. 183.

¹¹³ Lovbekendtgørelse nr. 750, 4. september 2002 om erstatningsansvar.

¹¹⁴ Eyben og Isager 2007 s. 307.

¹¹⁵ Kjelland 2008 s. 399.

¹¹⁶ Betænkning nr. 1412, "Godtgørelse til efterladte ved dødsfald - Betænkning afgivet af Justitsministeriets arbejdsgruppe om godtgørelse til efterladte ved dødsfald", København 2002, kap 5.2.

¹¹⁷ UfR 2007 s. 1562 H (s. 1569).

¹¹⁸ Eyben/Isager 2011 s. 306. Se også Hertz 2004 s. 183: "Muligheden for en opblødning gennem en udvikling i retspraksis har desuden solid støtte i forarbejderne til ændringen af erstatningsansvarsloven i 2003".

Den utvidede erstatningsadgangen for tredjemanns sjokkskade er ikke lovfestet, og dette er et bevisst valg fra dansk lovgivers side. Hovedbegrunnelsen er at dansk retts alminnelige erstatningsregler i stor grad er utviklet og tilpasset gjennom rettspraksis¹¹⁹, og at enkeltelementer derfor ikke bør lovfestes:

"Det kan i den forbindelse bl.a. peges på, at erstatningsansvarsloven ikke regulerer, hvad der skal forstås ved en 'personskade', og heller ikke angiver de almindelige betingelser for, hvornår en personskade kan kræves erstattet (ansvarsgrundlag, krav om årsagssammenhæng m.v.). Det er Justitsministeriets opfattelse, at der som udgangspunkt ikke bør indføres særlige lovregler vedrørende et enkelt element af personskadebegrepet"¹²⁰.

Synspunktet om at det anses mest hensiktsmessig å la regelen fortsette å utvikle seg i rettspraksis, ble fastslått i en redegjørelse fra Retsutvalget i 2010¹²¹.

4.3 Lovfesting i svensk rett

I svensk rett har det skjedd en stor grad av utvikling i favør av sjokkskadede tredjemenn. Av de skandinaviske landene er det Sverige som hittil har gått lengst i å utvide kravet til nærhet og tilkjenne erstatning selv der den sjokkskadede fikk vite om hendelsen på vanlig måte.

Erstatning for sjokkskade hos en som var utenfor faresonen anses som et eget typetilfelle også i svensk rett¹²². For dette typetilfellet er det utviklet vurderingsmomenter i rettspraksis som i stor grad likner norsk rett. Også i Sverige foretas en helhetsvurdering av adekvansen, basert på momentenes styrke og vekt i forhold til hverandre¹²³. I det følgende vil det gis en presentasjon av den svenske reguleringen av typetilfellet, med fokus på hvilke krav som stilles til nærhet i tid og sted.

Kravet til nærhet i tid og sted til skadehandlingen var tidligere også i svensk rettspraksis forholdsvis strengt. Högsta Domstolen krevde lenge at de nærstående hadde opplevd handlingen direkte, for eksempel som vitne¹²⁴.

¹¹⁹ Betænkning nr. 1412 kap 5.2 og Folketingstidende 2002-03, Tillæg A, s. 86

¹²⁰ Folketingstidende 2002-03, Tillæg A, s. 86

¹²¹ Retsudvalget 2009-10 REU alm. del Bilag 575, "Redegørelse om godtgørelse efter erstatningsansvarslovens § 26 A samt om erstatning for psykisk skade som følge av dødsfald", kap. 5.2

¹²² Andersson 2013 s. 363 og Schultz, 2010 s. 76 flg.

¹²³ Andersson 2013 s. 363

¹²⁴ NJA 1971 s. 78, NJA 1979 s 620. Se også Andersson 2013 s. 404.

I løpet av 1990-tallet skjedde det imidlertid en utvikling. I dommene inntatt i NJA 1993 s. 41 I og II, utvidet Högsta Domstolen erstatningsadgangen¹²⁵. I begge tilfellene ble det gitt erstatning til tross for at de nærstående ikke var tilstede, men kun ble underrettet om hendelsen. Dommene gjaldt forsettlige og særlig brutale drap på den primærskadelidte. Dommeren uttalte følgende om nærhetskriteriet:

*"När en person, såsom i förevarande mål, har dödats genom en uppsåtlig handling, är psykiska besvär hos de närstående en typisk och närliggande skadeföljd. Starka billighetsskäl talar för att skadestånd skall kunna utgå om det visas att sådana besvär har uppstått. Detta gäller även om de närstående inte har bevittnat dödsfallet eller i övrigt vistats på eller i närheten av brottsplatsen och även om det har förflutit en viss tid innan de har fått underrättelse om det inträffade. Med hänsyn till det anförda finns det anledning att i rättspraxis inta en mindre restriktiv hållning än hittills beträffande möjligheterna för närstående att få ersättning för sina psykiska besvär"*¹²⁶.

Retten tok altså til orde for en oppmykning av nærhetskriteriet. Synet begrunnes med sterke rimelighetshensyn. Underretten uttrykte dette slik at særlig ved grove voldsforbrytelser ville det bero på tilfeldigheter om erstatning ble tilkjent eller ikke¹²⁷. Som eksempel nevnes at den sjokkskadede nærstående sjelden vil ha vært til stede under seksualforbrytelser, mens det under forbrytelser som skjer i trafikken er langt vanligere at den sjokkskadede faktisk var fysisk til stede. I dommen fremholdes at det virker lite tilfredsstillende dersom erstatning skal være vanskeligere tilgjengelig i det første tilfellet enn i det siste. Særlig gjelder dette fordi det i trafikksakene ofte er mulighet for kompensasjon gjennom forsikring, mens en tilsvarende mulighet sjelden finnes ved grove voldsforbrytelser, der de nærstående gjerne rammes spesielt hardt¹²⁸. Hensynet til pulverisering av tapet stod altså sentralt.

I NJA 1996 s. 377 hadde de pårørende lidd av sjokk og psykiske skadefølger etter at en gutt ble påkjørt og drept av en grovt uaktsom skadevolder. Søsteren var vitne til hendelsen, og foreldrene kom til ulykkesstedet like etterpå slik at de så gutten ligge livløs på bakken før han ble tatt hånd om av helsepersonell. Retten viste til det pågående lovarbeidet som omhandlet en lovfesting av retten til erstatning for pårørendes psykiske skader, og la i tråd med dette til grunn at erstatning kunne gis selv om tilfellet gjaldt uaktsomhet og ikke forsett.¹²⁹

¹²⁵ NJA 1993 s. 41 (s. 55), jf også Prop. 2000/01:68 s. 31 og Andersson 1997 s. 251.

¹²⁶ NJA 1993 s. 41 (s. 55).

¹²⁷ NJA 1993 s. 41 (s. 50).

¹²⁸ NJA 1993 s. 41 (s. 50).

¹²⁹ NJA 1996 s. 377 (s. 381-382).

I 2001 kom endringsloven som lovfestet erstatningsadgangen. I Skadeståndslagen¹³⁰ kapittel 5 § 2 tredje punktum heter det:

"Har personskada lett til døden, skall erstatning betalas for (...) personskada som til följd av dödsfallet åsamkats någon som stod den avlidne särskilt nära".

Bestemmelsen regulerer ikke spørsmålet om adekvans, i det ordlyden ikke sier noe om hva som nærmere skal til for at personskaden skal anses å være påført "til följd av" dødsfallet.

Lovfestingen kodifiserte tidligere rettspraksis og åpnet samtidig for en erstatningsadgang også i tilfellene der ansvar kan etableres uten hensyn til skyld. I forarbeidene uttales det:

"När det gäller skadestånd för personskada finns det knappast skäl att låta rätten till skadestånd vara beroende av om skadan har framkallats uppsåtligen eller av ett grovt vårdslöst eller ett enbart vårdslöst beteende. När någon dödas torde psykiskt lidande hos de anhöriga i regel vara lika typiska och beräknliga oavsett om skadevållaren varit oaktsam eller handlat med uppsåt. Det finns knappast heller några rationella skäl för att här sätta en gräns vid de fall där en nära anhörig har dödats genom ett vårdslöst förfarande. Det skulle tvärtom bara försvåra skaderegleringen, om man måste utreda om vårdslöshet har förekommit även när skadeståndsansvaret är strikt".¹³¹

Loven regulerer bare tilfellene der primærskaden er et dødsfall. Ifølge forarbeidene utelukkes det imidlertid ikke at erstatning kan gis også i tilfeller der primærskaden er mindre alvorlig:

"Som kommittén poängterar utesluter detta inte att skadestånd i särskilda fall bör kunna betalas även för psykiska besvär till följd av att en nära anhörig har skadats allvarligt. Framför allt gäller det när någon har tillfogats lidandet av att bevittna själva skadehändelsen (jfr rättsfallet NJA 1971 s. 78). Även annars, t.ex. när den nära anhörige har överlevt efter att ha svävat mellan liv och död, kan en rätt till skadestånd te sig befogad."¹³²

Lovgiver lot det imidlertid være opp til rettspraksis å fastlegge grensene i slike tilfeller, fordi grensedragningen mellom alvorlige og mindre alvorlige skader er vanskelig, og fordi kostnadene ved slike saker kunne bli vanskelig å forutse¹³³.

Senere rettspraksis har gitt utdypende retningslinjer for hva som gjelder i tilfellene som ikke omfattes av loven. NJA 2006 s. 181, gjaldt spørsmålet om erstatning til moren og broren til

¹³⁰ Skadeståndslagen 1972:207.

¹³¹ Prop 2000/01:68 s 34.

¹³² Prop 2000/01:68 s. 33.

¹³³ Prop 2000/01:68 s. 33.

en mann som var blitt forsøkt drept med et jernrør. Erstatning ble gitt selv om den primærskadede ikke døde, og de nærstående heller ikke hadde sett ulykken.

Högsta Domstolen utledet tre vilkår for erstatning i slike tilfeller; det måtte foreligge forsettlig vold, livstruende skader og de sjokkskadede måtte ha ventet i ikke ubetydelig tid på at en kritisk situasjon skulle gå over. Selv om det ble stilt lavere krav til primærskadens karakter enn i den lovfestede erstatningsadgangen, var kravet til skadevolders skyldgrad desto høyere. I tillegg måtte de sjokkskadede ha en viss nærhet til hendelsen. Selv om de ikke hadde sett skadehendelsen eller kommet til stedet like etterpå, hadde de til gjengjeld blitt utsatt for lang ventetid med uvisshet. De presiserende retningslinjene dommen gir, etablerte et avgrenset rom for utviklingen av sjokkskadeerstatningen¹³⁴.

I teorien har spørsmålet om måten skadehendelsen ble formidlet på, og sjokkskadedes nærhet til hendelsen for øvrig, blitt videre diskutert. Mårten Schultz mener at distinksjonen mellom hvorvidt vedkommende var til stede eller ikke, ikke bør ha betydning i det hele tatt. Han fortsetter:

"Kravet på närvaro vid den primära skadesituationen framstår nämligen som helt taget ur luften: Varför skal det spela en roll att C närvarade vid B:s skada? Är inte det egentligen bara en omskrivning för ett slags standardiserad adekvansbedömning?"¹³⁵

Schultz tar her til orde for at en inndeling mellom direkte nærværende vitner og andre nærstående som ikke så skadehendelsen direkte, er ubegrunnet. En slik slavisk inndeling betegner han som en standardisering av adekvansbedømmingen. I denne uttalelsen ligger det implisitt et argument om at en må være forsiktig med å oppdele adekvansvurderingen i forskjellige kategorier, slik at den mister sin elastisitet og dynamikk. Oppfatningen her er at man heller bør foreta en helt konkret vurdering av adekvansen.

Samlet gir det foregående holdepunkter for å trekke frem enkelte tendenser som beskriver det skiftet som har skjedd i svensk rett de siste tjue årene. For det første anses det påregnelig og nærliggende at nærstående blir sjokkskadet ved forsettlig drap, og erstatning kan derfor gis helt uten hensyn til skadelidtes nærhet i tid og sted til hendelsen. Videre har momentet om skadevolders skyld fått en mer tilbaketrukket betydning i svensk rett. Endelig har også kravet

¹³⁴ Andersson 2013 s. 442-443.

¹³⁵ Mårten Schultz, *Adekvansläran. Vänbok till Jan Kleineman och Stockholm Centre for Commercial law*, Stockholm 2010, s. 80.

om nærhet i tid og sted blitt kraftig redusert. Det er åpent etter svensk rett for å tilkjenne erstatning i tilfeller der det foreligger nærmest ingen nærhet i tid og sted til skadehendelsen. Forutsetningen er imidlertid som vist at de øvrige vurderingsmomentene gjør seg sterkt gjeldende.

4.4 Britisk rett - presiserende om multimediesituasjonen

I Storbritannia har retten til erstatning for psykiske skader hos personer som ikke selv var i faresonen, blitt forholdsvis bredt behandlet i rettspraksis. Også her var de tidligste sakene svært restriktive og trakk et avgjørende skille mellom "primary-" og "secondary victims"¹³⁶.

Etterhvert skjedde det imidlertid en oppmykning av erstatningsadgangen i rettspraksis. To dommer utviklet en doktrine der erstatning for sjokkskader etter omstendighetene også kunne gis til "secondary victims"¹³⁷. Adgangen beror på en vurdering av de alminnelige erstatningsvilkårene om "duty of care" og "reasonable foreseeability", i tillegg til ytterligere tre vurderingsmomenter som gjelder spesielt for sekundærskadelidtes sjokkskader¹³⁸. Den sjokkskadede måtte ha et tett bånd til den primærskadede¹³⁹, det måtte være en viss nærhet i tid og sted mellom den sjokkskadede og primærskaden¹⁴⁰, og sjokket måtte være fremkalt ved at vedkommende så eller hørte skadehendelsen eller dens umiddelbare skadefølger med sine egne sanser¹⁴¹. Tilleggskravene ble begrunnet med hensynet til å unngå å åpne døren for et ubegrenset antall erstatningskrav¹⁴².

Dommene gir en forholdsvis detaljert presisering av kravet til nærhet i tid og rom. I *McLoughlin* ble ett barn drept og dennes far og søsken skadet i en bilulykke. Moren var ikke vitne til hendelsen, men kom til sykehuset en time senere, der hun fikk se de gjenlevende i tilnærmet samme tilstand som på ulykkesstedet, fremdeles dekket i leire og olje. Hun ble tilkjent erstatning for de psykiske lidelsene opplevelsen påførte henne. Retten fant at disse umiddelbare følgene i forlengelsen av skadehendelsen, ulykkens såkalte "immediate

¹³⁶ *Schneider v Eisovitch* 1960 2 QB.430, *Bourhill v Young* 1942 S.C. (H.L.) 78.

¹³⁷ *McLoughlin v. O'Brian* [1983] 1 A.C. 410 og *Alcock v. Chief Constable of South Yorkshire Police* [1992] 1 A.C. 310.

¹³⁸ *Alcock* s. 411.

¹³⁹ *Alcock* s. 411.

¹⁴⁰ *McLoughlin* s. 422 og *Alcock* s. 411.

¹⁴¹ *McLoughlin* s. 421-422.

¹⁴² *McLoughlin* s. 421-422 og *Alcock* s. 411.

aftermath", måtte inngå som en del av ulykkeshendelsen. Retten uttalte at det vil være upraktisk og urettferdig å insistere på at den sjokkskadede direkte og umiddelbart ser eller hører hendelsen, dersom den sjokkskadede har opplevd skadescenariet like etter¹⁴³.

Alcock omhandler en ulykke der deler av Hillsborough fotballstadion raste sammen og over nitti personer omkom. Kampen var direktesendt, noe som resulterte i at et høyt antall pårørende ble vitner til hendelsen via TV-sendingen. Resultatet ble frikjennelse, men retten utledet retningslinjer for erstatningsadgangen i slike tilfeller. Dommen antyder for det første en grense for hva som kan inngå i "the immediate aftermath". Her var det ikke tilstrekkelig at de nærstående kom til likhuset ni timer etter hendelsen for å identifisere likene¹⁴⁴.

Alcock inneholder videre interessante aspekter på kravet til stedlig nærhet i en multimediesituasjon. Retten fant at det ikke var tilstrekkelig nærhet mellom skadehendelsen og de pårørendes sjokk når de hadde bevitnet hendelsen over direktesendt tv. Det ble gitt to grunner for dette.

For det første avbildet ikke scenene gjenkjennelige personer, ettersom slik filming var forbudt etter etiske retningslinjer for direktesending. Til dette kom at fremstillingen gjennom tv-kameraene var redigert, tillagt kommentering og viste fotballstadionet fra ulike vinkler. Å se hendelsen på tv kunne derfor ikke tilsvare det å faktisk høre eller se hendelsen på stedet¹⁴⁵.

Den andre grunnen var at tv-bildene ikke ga tilstrekkelig grad av umiddelbarhet. De psykiske traumene ble ansett ikke å være forårsaket utelukkende av de pårørendes første, opprinnelige opplevelse av hendelsen på tv-skjermen. Ettersom tv-overføringen ikke viste gjenkjennelige personer, ga den først bare opphav til bekymring og uro. Sjokket ble i stedet ansett å stamme delvis fra den gryende erkjennelsen om hva som kunne ha skjedd og den etterfølgende bekræftelsen om dødsfall, og delvis fra den sjokkskadedes kobling i bevisstheten mellom dødsbudskapet og tv-bildene vedkommende tidligere hadde sett¹⁴⁶.

Dette kan tyde på at retten trekker forholdsvis snevre grenser for erstatningsadgangen. Flere av dommerne understreket likevel at det godt kunne tenkes tilfeller der det å se

¹⁴³ *McLoughlin* s 422.

¹⁴⁴ *Alcock* s. 424.

¹⁴⁵ *Alcock* s. 398 (Lord Keith), s. 405 (Lord Ackner), s. 417 (Lord Oliver) og s. 423 (Lord Juancey).

¹⁴⁶ s. 417 (Lord Oliver)

skadehendelsen over direktesendt tv kunne være tilstrekkelig til å oppfylle nærhetskravet¹⁴⁷. Lord Ackner uttaler:

"I agree, however, (...) that simultaneous broadcasts of a disaster cannot in all cases be ruled out as providing the equivalent of the actual sight or hearing of the event or its immediate aftermath. Nolan L.J. gave (...) an example of a situation where it was reasonable to anticipate that the television cameras, whilst filming and transmitting pictures of a special event of children travelling in a balloon, in which there was media interest, particularly amongst the parents, showed the balloon suddenly bursting into flames. Many other such situations could be imagined where the impact of the simultaneous television pictures would be as great, if not greater, than the actual sight of the accident"¹⁴⁸.

Det kan altså tenkes situasjoner der inntrykk gjennom multimedier kan forårsake minst like stor psykisk skade sammenliknet med der hendelsen blir observert på stedet. Synet på erstatningsadgangen i en multimediesituasjon er dermed ikke nødvendigvis så streng etter britisk rett som den ved første øyekast kan gi uttrykk for. Det sentrale er hvorvidt den sjokkskadede kunne identifisere den nærstående, og at vissheten om dødsfall inntraff samtidig med bildeoverføringen.

Doktrinen fra *McLoughlin* og *Alcock* om at erstatning kan gis etter en helhetsvurdering av visse vilkår, er fulgt opp i senere praksis¹⁴⁹. Det bemerkes at *The Law Commission* i en rapport fra 1995 tok til orde for en mer liberal tilnærming til doktrinen som er utledet i rettspraksis, herunder at skillet mellom "primary" og "secondary victims" skulle opphøre¹⁵⁰.

Det er foreløpig ikke avsagt nye dommer om multimediesituasjonen, men enkelte rettsavgjørelser har presisert kravet til nærhet i tid ytterligere. I *North Glamorgan NHS Trust v Walters*¹⁵¹ fikk en mor erstatning for psykiske lidelser etter å ha sett sønnen bli feilbehandlet på sykehuset i 36 timer for deretter å dø i armene hennes. I *Galli-Atkinson v Seghal*¹⁵² var det tilstrekkelig at moren observerte ulykkesstedet en time etter datterens trafikkulykke, og deretter identifiserte datteren på likhuset ytterligere en time senere. I begge sakene inngikk foreldrenes opplevelse i ulykkens "immediate aftermath". Det avgjørende var at ulykkeshendelsen bestod av en uforstyrret, sammenhengende rekke av hendelser fra

¹⁴⁷ *Alcock* s. 417 (Lord Oliver) og s. 405 (Lord Ackner).

¹⁴⁸ *Alcock* s. 405

¹⁴⁹ *Frost v Chief Constable of South Yorkshire Police* [1999] 2 AC 455, *North Glamorgan NHS Trust v Walters* [2002] EWCA Civ 1792, [2003] PIQR P16, og senest i *Chrystal Taylor v A. Novo* [2013] EWCA Civ 194

¹⁵⁰ The Law Commission Paper *The Liability for Psychiatric Illness* (Law Com No 249), kap. 5.47-5.49 og 5.54.

¹⁵¹ *North Glamorgan NHS Trust v Walters* [2002] EWCA Civ 1792, [2003] PIQR P16.

¹⁵² *Galli-Atkinson v Seghal* [2003] Lloyds Rep Med 285.

ulykkestidspunktet til foreldrenes opplevelse av skadefølgene. Denne videre utvidelsen av kravet til nærhet i tid, underbygger inntrykket av at det har skjedd en oppmykning av adekvansvurderingen i britisk rett.

5 Avsluttende konklusjoner

5.1 Gjeldende rett - *de lege lata*

Den foregående analysen viser, slik det fremgår av oppsummeringsavsnittene i hvert kapittel, at det kan antydes flere nye aspekter rundt utviklingen av kravet til adekvans ved sjokkskader.

Utgangspunktet er fremdeles det samme som skissert i punkt 2.1, at erstatning unntaksvis kan gis etter en helhetsvurdering av visse angitte vurderingsmomenter¹⁵³. Analysene har imidlertid avdekket endringer når det gjelder kravene til styrken av vurderingsmomentene, samt plasseringen av terskelen for erstatning. Analysen gir opphav til to hovedfunn i den forbindelse.

For det første har det skjedd en modifisering av kravet til nærhet i tid og sted. Det er ikke lenger nødvendig at den sjokkskadede var vitne til hendelsen, eller kom til stedet like etterpå, forutsatt at det forelå andre forhold som gjorde at den sjokkskadede fikk en sterk opplevelse av skadehendelsen. Dette gjelder selv om de øvrige momentene ikke gjør seg spesielt sterkt gjeldende. Mye tyder derfor på at terskelen for å tilkjenne erstatning for tredjemanns sjokkskade har blitt noe lavere¹⁵⁴.

Det bemerkes likevel at kravet til nærhet *i relasjon* fortsatt ser ut til å stå sterkt. Kun foreldre og ektefeller har fått erstatning hittil, og det er derfor vanskelig å si hva som vil gjelde for søsken, fosterforeldre, nære venner, o.l. Praksis fra Erstatningsnemnda for voldsofre tyder likevel på at søsken i enkelte tilfelle kan kvalifisere¹⁵⁵, og det samme bør vel gjelde også etter ulovfestet rett.

Relatert til avhandlingens problemstilling, medfører dette at i situasjoner der skadehendelsen blir formidlet over et multimedium, er det ikke utelukket at erstatning vil bli gitt etter dagens rettstilstand.

Beltebildommen RG 2005 s. 583 har vist at det å erfare ulykken via et multimedium, kombinert med lang tids uvisshet og etterfølgende opplevelse av ulykkesstedet, kan være

¹⁵³ Se punkt 2.3.

¹⁵⁴ Jf. ovenfor i punkt 2.2

¹⁵⁵ Se punkt 3.2.

tilstrekkelig for å oppfylle kravet til nærhet¹⁵⁶. Disse presiserende retningslinjene for nærhetsvurderingen danner en ramme for erstatningsadgangen som i stor grad vil forhindre at det oppstår en uforholdsmessig vid krets av erstatningsberettigede personer. Det foreligger imidlertid ennå lite praksis om multimediesituasjonen, og én dom fra lagmannsretten er ikke alene tilstrekkelig til å utlede en abstrakt norm. Mye taler for at erstatning også vil kunne gis selv om den sjokkskadede bare opplever skadehendelsen via et multimedium, uten at øvrige faktorer i saksforholdet spiller inn på den stedlige nærheten. For eksempel vil det å bli direkte vitne til en voldshandling gjennom Facetime, Skype eller liknende multimedier, sannsynligvis kvalifisere til erstatning selv om den sjokkskadede ikke opplever skadestedet i ettertid. På motsatt hold kan det også tenkes tilfeller der grensene trekkes snevrere, dersom den sjokkskadede selv utsetter seg for situasjoner der det er stor risiko for å bli påført traumer. Et hypotetisk eksempel kan være å velge å bevitne nærståendes ekstremsportøvelser på Facetime, Skype eller liknende videosamtaler. Selv om man i det store flertallet av sjokkskadetilfeller ikke kan beskytte seg mot sjokkopplevelsen, nettopp fordi slike hendelser oftest er plutselige og uventede, kan unntak altså tenkes.

Rettsstilstanden har utviklet seg i tråd med de generelle tendensene til oppmykning i britisk, svensk og dansk rett. Særlig etter svensk rett er det sannsynlig at erstatning ville blitt gitt i en multimediesituasjon. Sammenliknet med britisk rett taler mye for at gjeldende rett i dag gir en videre erstatningsadgang enn tilfellet er i Storbritannia, der det ble stilt strenge krav til identifisering i bildeoverføringen, og tidspunktet sjokket oppstod¹⁵⁷. Utviklingen i retning en oppmykning av nærhetskriteriet harmoniserer også godt med tendensene i avgjørelsene fra Erstatningsnemnda for voldsoffererstatning, som muligens går enda lengre enn Beltebildommen i å modifisere nærhetskravet.

For det andre har analysene resultert i et ytterligere funn i forlengelsen av kravet til nærhet. De nyere dommene viser en økt vilje til å innføre gradert ansvar, og dermed en økt mulighet til å nyansere erstatningsvernet ved å la enkelte skadefølger falle innenfor, mens andre avskjæres. Selv om dette innebærer en større fare for at skadelidte ikke får full erstatning for sitt tap, vil ansvarsgraderingen likevel kunne bidra til å styrke skadelidtes vern. Dette fordi det nå oftere vil gis delvis erstatning i mange saker der man tidligere ellers fikk fullstendig avslag.

¹⁵⁶ Se punkt 2.2.5.

¹⁵⁷ Se ovenfor i pkt. 4.4

5.2 *De lege ferenda* - strøtanker om sjokkskadeproblematikkens videre utvikling

De foregående analysene gir grunn til å reflektere over hvordan adgangen til erstatning for psykisk sjokk bør komme til uttrykk i fremtiden. Fra et *de lege ferenda*-perspektiv stiller det seg hovedsakelig spørsmål om hvorvidt erstatningsadgangen bør lovfestes.

Et argument for å lovfeste erstatningsadgangen ved sjokkskader, er at det vil kunne bidra til å stadfeste og synliggjøre den utviklingen som har skjedd i rettspraksis. Kanskje vil lovfesting i seg selv sende et signal om ytterligere styrking av sjokkskadedes vern. En eventuell lovregel vil for eksempel kunne utformes etter inspirasjon fra svensk rett og voldsoffererstatningsloven. Disse bestemmelsene etablerer en ramme der det slås fast at det er adgang til erstatning på visse vilkår. Lovene regulerer imidlertid ikke adekvansvurderingen uttømmende, og vurderingen ville derfor fortsatt måtte bero på de ulovfestede retningslinjene utledet i rettspraksis.

Mot lovfesting kan det fremholdes at erstatningsretten nettopp er et område der det er behov for dynamikk i rettsreglene, slik at en bør være forsiktig med å kategorisere vurderingene for mye¹⁵⁸. I svensk rett har vi sett at kategoriseringen som nødvendigvis følger med en lovfesting, medfører at flere tilfeller faller utenfor loven og at erstatning i disse tilfellene gis på ulovfestet grunnlag¹⁵⁹. En potensiell fare ved dette er at den ulovfestede erstatningsadgangen som eksisterer parallelt med den lovfestede, fremstår som lite synlig og kanskje sekundær i forhold til den lovfestede.

I dansk rett har lovgiveren som nevnt i punkt 4.2 bevisst valgt ikke å kodifisere erstatningsadgangen, fordi enkeltelementer ikke bør lovfestes i en ellers gjennomgående ulovfestet erstatningsregulering. Jeg er tilbøyelig til å mene at liknende hensyn gjør seg gjeldende i norsk rett¹⁶⁰. Prinsippene og retningslinjene på området for sjokkskader bør videreutvikles og bearbeides på bakgrunn av et større rettskildetilfang. En økt henvisning av saker til Høyesterett kan bidra til at adekvansvurderingen ved sjokkskader differensieres og fragmenteres ytterligere. Domstolene bør fortsette med å synliggjøre sine argumenter i

¹⁵⁸ Schultz understreker for eksempel at adekvanslæren ikke må bli for standardisert, jf. Schultz 2010 s. 80.

¹⁵⁹ Det er tilfellet bl.a. der primærskaden ikke er dødsfall, se ovenfor i punkt 4.3.

¹⁶⁰ Som Aasland fremholder, "synes [det] klart at adekvansspørsmålene ikke kan lovreguleres, men må overlates til domstolene", jf. Gunnar Aasland, "Fra oljeutblåsning til motorveistøy: erstatningsspørsmål ved forurensing", *Jussens Venner*, 1985 s. 43-64 (s. 54). Se også Kjelland 2008 s. 223.

premissene slik lagmannsretten gjorde det i RG 2005 s. 583. Slik kan adekvansvurderingen ble mer uttalt og presisert, noe som på sikt vil skape klarere retningslinjer for sjokkskadetilfellene.

Kildeliste

Lover

Lov 20. april 2001 nr. 13 om erstatning fra staten for personskade voldt ved straffbar handling m.m. (voldsoffererstatningsloven).

Lov 21. desember 2007 nr. 125 om endringer i lov om erstatning fra staten for personskade voldt ved straffbar handling m.m. (endingslov til voldsoffererstatningsloven).

Lovbekendtgørelse nr. 750, 4. september 2002 om erstatningsansvar [dansk].

Skadeståndslagen 1972:207 [svensk].

Forarbeider og annet lovarbeid

Ot.prp. nr. 10 (2007-2008) om lov om endringer i lov om erstatning fra staten for personskade voldt ved straffbar handling m.m. (voldsoffererstatningsloven).

Prop. 65 L (2011–2012), Endringer i voldsoffererstatningsloven og straffeprosessloven (17.02.2012).

Betænkning nr. 1412, Godtgørelse til efterladte ved dødsfald - Betænkning afgivet af Justitsministeriets arbejdsgruppe om godtgørelse til efterladte ved dødsfald, København 2002 [dansk].

Folketingstidende 2002-03 Tillæg A [dansk].

Retsudvalget 2009-10 REU alm. del Bilag 575 "Redegørelse om godtgørelse efter erstatningsansvarslovens § 26 A samt om erstatning for psykisk skade som følge av dødsfald" [dansk].

Prop. 2000/01:68 Regeringens proposition 2000/01:68 Erstattning för ideell skada [svensk].

The Law Commission Paper *The Liability for Psychiatric Illness* (Law Com No 249) [britisk].

Rettspraksis

Norsk Retstidende

Rt. 1933 s. 931	<i>Aase</i>
Rt. 1936 s. 557	<i>Hansen</i>
Rt. 1938 s. 626	<i>Sjokk</i>
Rt. 1940 s. 82	<i>Nevrose</i>
Rt. 1985 s. 1011	<i>Hauketo</i>
Rt. 1992 s. 64	<i>P-pille II</i>
Rt. 2003 s. 338	<i>Dykker</i>
Rt. 1960 s. 357	<i>Bersagel</i>
Rt. 1966 s. 163	<i>Sola</i>
Rt. 1973 s. 1268	<i>Flymanøver</i>
Rt. 1997 s. 1	<i>Rossnes</i>

Rt. 2000 s. 418 *Thelle*
Rt. 2000 s. 620 *Inneklima*
Rt. 2000 s. 915 *Dispril*
Rt. 2001 s. 320 *Nilsen*
Rt. 2007 s. 158 *Pseudoanfall*
Rt. 2007 s. 172 *Schizofreni*

Rettens gang

RG 1990 s. 187 *Oljeplattform* Gulating lagmannsrett 13. juli 1989
RG 2005 s. 583 *Beltebil* Frostating lagmannsrett 30. november 2004

Erstatningsnemnda for voldsoffererstatning (ENV)

ENV 2006 s. 1845
ENV 2006 s. 1850
ENV 2007 s. 1798
ENV 2007 s. 2013
ENV 2007 s. 3165
ENV 2008 s. 1698
ENV 2009 s. 186
ENV 2010 s. 474
ENV 2010 s. 1792
ENV 2012 s. 1686
ENV 2012 s. 1677
ENV 2012 s. 1697

Danske rettsavgjørelser - UfR (Ugeskrift for Rætsvesen)

UfR (Ugeskrift for Rætsvesen)
UfR 1931 s. 124
UfR 1954 s. 340
UfR 1988 s. 166 H
UfR 2007 s. 1562 H

Svenske rettsavgjørelser - NJA (Nytt Juridiskt Arkiv)

NJA 1971 s. 78
NJA 1979 s. 620
NJA 1993 s. 41
NJA 1996 s. 377

Britiske rettsavgjørelser

Schneider v Eisovitch 1960 2 QB.430
Bourhill v Young 1942 S.C. (H.L.) 78.
McLoughlin v. O'Brian [1983] 1 A.C. 410

Alcock v. Chief Constable of South Yorkshire Police [1992] 1 A.C. 310.
Frost v Chief Constable of South Yorkshire Police [1999] 2 AC 455
North Glamorgan NHS Trust v Walters [2002] EWCA Civ 1792, [2003] PIQR P16
Chrystal Taylor v A. Novo [2013] EWCA Civ 194
Galli-Atkinson v Seghal [2003] Lloyds Rep Med 285

Litteratur:

- Andersson 2013 Andersson, Håkan, *Gränsproblem i skadeståndsrätten. Skadeståndsrättsliga utvecklingslinjer Bok II* (Uppsala 2013).
- Andersson 1997 Andersson, Håkan, *Trepartsrelationer i skadeståndsrätten*, 9. utgave (Uppsala 1997).
- Askeland 2009 Askeland, Bjarte, *Bokanmeldelse: Morten Kjelland: Særlig sårbarhet i personskadeerstatningsretten - en analyse av generelle og spesielle årsaksregler*, Lov og Rett 2009 s. 628-631.
- Askeland 2006 Askeland, Bjarte *Leder: Verneverdige kvaliteter i den nordiske erstatningsretten*, Tidsskrift for Erstatningsrett 2006 s. 209-210.
- Askeland 2005 Askeland, Bjarte *Erstatningsretten og europeisk innflytelse*, Tidsskrift for erstatningsrett Nr. 1 2005 s. 1-2 (TFE-2005-1).
- Black 2011 Black, Gillian, *Business Law in Scotland*, 2. utgave (Edinburgh 2011).
- Eyben og Isager 2007 Bo von Eyben og Helle Isager, *Lærebog i erstatningsret* (København 2007).
- Engstrøm 1981 Engstrøm, Bjørn, "Noen ord om det erstatningsrettslige krav til årsakssammenheng", *Jussens Venner* 1981 s 122 (JV-1981-122).
- Engstrøm 2007 Engstrøm, Bjørn, "To dommer om adekvat årsakssammenheng – Rt-2007-158 og Rt-2007-172", *Tidsskrift for erstatningsrett*, Nr. 3 2007 s.151-168.
- Fairgrieve 2003 Fairgrieve, Duncan, *State Liability in tort, a comparative law study* (Oxford 2003).
- Hagstrøm 1987 Hagstrøm, Viggo, "En høyesterettsdom om sjokkskader", *Lov og Rett*, 1987 s. 627.
- Hellner 2000 Hellner, Jan og Johansson, Svante, *Skadeståndsrätt*, 6. utgave (Stockholm 2000).
- Hertz 2004 Hertz, Ketilbjørn, "Erstatningsansvar for psykiske skader", *Ugeskrift for Retsvæsen*, 2004B, s. 180-183.
- Kjelland 2012 Kjelland, Morten, "Årsakssammenheng og bevis i personskadeerstatningsretten", *Personskadeoppgjør* 2012 s. 43.
- Kjelland 2008 Kjelland, Morten, *Særlig sårbarhet i personskadeerstatningsretten – en analyse av generelle og spesielle årsaksregler* (Oslo 2008).

- Lødrup 1972 Lødrup Peter, "Ansvar for sjokkaskader", *Jussens Venner*, 1972 s. 121-134.
- Lødrup 2009 Lødrup, Peter, *Lærebok i erstatningsrett*, 6. utgave (Oslo 2009).
- Nygaard 2007 Nygaard, Nils, *Skade og ansvar*, 6. utgave (Bergen 2007).
- Næss 2006 Næss, Oddvar, *Sykdomslære og patologisk anatomi* (Oslo 2006).
- Stenvik 2005 Stenvik, Are, "Erstatningsrettens internasjonalisering". *Tidsskrift for Erstatningsrett*, 2005 s.33-61.
- Stenvik 2009 Stenvik, Are, "Bokanmeldelse: Bertil Bengtsson og Erland Strömback: Skadeståndslagen - en kommentar. 3. utg. Norstedts Juridik, Stockholm 2008. 512 s.", *Tidsskrift for rettsvitenskap* 2009 s. 280.
- Stenvik 2010 Stenvik, Are, "Erstatning til nærstående etter personskade - Høyesteretts dom 11. oktober 2010 (HR-2010-1704-A)", *Nytt i privatretten* nr. 4 2010 s. 8-10.
- Schultz 2010 Schultz, Mårten, *Adekvansläran. Vänbok till Jan Kleineman och Stockholm Centre for Commercial law* (Stockholm 2010).
- Vinding Kruse 1989 Vinding Kruse, Anders, *Erstatningsretten*, 5. utgave (København 1989).
- Von Bar 1998 Von Bar, Christian, *The Common European Law of torts, Volume One* Oxford 1998).
- Von Bar 2000 Von Bar, Christian, *The Common European Law of torts, Volume Two* (Oxford 2000).
- Wilhelmsen 2011 Wilhelmsen, Trine-Lise, *Årsaksproblemer i erstatningsretten - årsakslærer, formålsbetraktninger og økonomisk effektivitet*. (Oslo 2011).
- Aasland 1985 Aasland, Gunnar, "Fra oljeutblåsning til motorveistøy: erstatningsspørsmål ved forurensing", *Jussens Venner*, 1985 s. 43-64.